

Šimo ŠOKČEVIĆ*

POVIJESNO OBLIKOVANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA FILOZOFSKOGA STUDIJA NA KATOLIČKOM BOGOSLOVNOM FAKULTETU U ĐAKOVU

UVOD

Filozofija danas nije ona ista filozofija stare antičke Grčke, koja se s pravom naziva njezinim misaonim ishodištem. U svojem pojmovnom određenju ljubav za mudrost ili ljubav prema mudrosti, filozofiranje u drevnom svijetu antike bilo je privilegij onih koji su se osjetili pozvanima da budu u blizini toga i takvoga mudrog promišljanja stvarnosti. Na tim starijim antičkim izvorima mnoga su pitanja ljudskoga života postavljena na način da niti danas ne gube na svojoj važnosti. U tom kontekstu spomenut ćemo i promišljanje biskupa Josipa Stadlera, što ga donosi u uvodu u svoje djelo *Filosofia* koje je izdano početkom 20. st. Riječ je zapravo o filozofskom sustavu koji sadrži: *Logiku, Kritiku i Ontologiju*. U spomenutom uvodu Stadler ističe:

Stari Grci i Rimljani imahu vještih državnika vojskovođa na glasu, umjetnika svake vrste, umnih zakonoznanaca, dubokih poznavalaca pravâ, učenih pisaca, velikih govornika, ali nadasve istakoše se veliki mudraci, filozofi koji tumačeć cijelu filozofiju k sebi pritrgoše učenikâ na hiljade, kojima tvrde temelje položiše za sve znanosti uopće, a napose za one, kojima kaniše sav svoj život posvetiti. Ta-

* Zahvaljujem djelatnicima Središnje biskupijske i fakultetske knjižnice za pomoć pri realiziranju ovoga rada. Posebna zahvala ide voditeljici knjižnice dipl. theol. i knjižničarki gđi Tihoniji Zovko.

ko duboko obradiše oni mnogo polje filozofijsko, da još i danas trgamo plod sa granâ filozofijskoga stabla, što na onom polju izraste.¹

Nadalje, Stadler naglašava da je u ono vrijeme proučavanje filozofije bilo iznimno važno ne samo za naobrazbu mladeži u školama, nego i u tom smislu da se čovjek zna snaći u polju znanosti i pitanjima koja i danas izbijaju na površinu. “Nazori krivi što ih materijalisti imaju o svijetu ne bi nikada korijena pustili da su materijalisti temeljito proučili filozofiju i tako se osposobili da vide kako su u materijalizmu neosnovane tvrdnje”, ističe Stadler,² te dodaje:

Posveti se filozofiji i nećeš nikada požaliti ni vremena ni truda uložena. A treba i zbilja uložiti velika truda i puno vremena, ako se hoće kako treba filozofiju proučiti; a to i jest ono, što mnogoga odvraća od nje. Ali nemoj zato izgubiti srčanosti, jer za svaku znanost valja poslovice: Bez muke nema nauke.³

Ove Stadlerove sugestije o važnosti filozofije za kvalitetan studij u Đakovu i istočnoj Hrvatskoj davno su prepoznate. No, uvijek će ostati trajni izazov ono o čemu govori pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* da, naime, trebamo što dublje ulaziti u ono što muči današnje ljude, zbog čega je moderni čovjek mijenjao svoje nazore te ga je dovelo do toga da je to pogadalo i njegov religiozni život. Današnji čovjek upoznaje sve tajanstvene ponore duše pa postaje nesigurniji gledano na njezine sposobnosti vezano uz vječne istine.⁴

Tu se nazire specifična zadaća filozofije za kojom suvremeno doba vapi jer sav tehnički napredak valja humanizirati da ne bi uništio sve što želi graditi.⁵ Filozofsko istraživanje može svojim znanstvenim radom doprinosti i služiti poslanju Crkve otkrivajući i produbljujući uzvišeno čovjekovo poslanje što proizlazi iz samoga dostojanstva ljudske naravi. Na taj se način pridižu mnoge već klonule glave u beznadnom očaju.⁶

Da je filozofski studij u sklopu filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu u 20. st. ispunjavao ove saborske smjernice, vjerujemo da će po-

¹ J. STADLER, *Logika (predgovor)*, u: ISTI, *Filosofija*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1904., str. 1.

² *Isto*, str. 2.

³ *Isto*, str. 3.

⁴ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes* (dalje: GS), u: ISTI, *Dokumenti*, KS, Zagreb, 1989., br. 4.

⁵ Usp. *Isto*, br. 15

⁶ Usp. *Isto*, br. 22.

kazati i ovaj naš rad. No, njemu je cilj ukazati i na ono što se događalo prije Drugoga vatikanskog sabora. Stoga ćemo na početku rada prikazati razvoj filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu od licejskoga ustrojstva do fakultetske razine da bismo na taj način dobili valjanu povijesnu podlogu na temelju koje ćemo lakše razumjeti određene promjene u strukturi i građi predavanja kolegija u sklopu filozofskoga studija.

Pregled i struktura filozofskih kolegija jest tema drugoga dijela rada. U tom dijelu cilj nam je obuhvatiti sve materijale koji nam budu dostupni u istraživanju i tako napraviti presjek tema koje su obrađivane i to posebno u 20. st. u kojem nam je od velike pomoći bilo slično istraživanje koje je poduzeo doc. dr. sc. Slavko Platz, dugogodišnji profesor filozofije na našem Fakultetu.⁷ Treći dio rada posvetit ćemo upravo njemu i njegovom doprinosu hrvatskoj filozofskoj baštini te razvoju filozofskoga studija u Đakovu. Na koncu, u četvrtom dijelu rada ukazat ćemo na sve poteškoće i izazove u nastavi filozofije 21. st. i nastojat ćemo što jasnije zacrtati određene perspektive filozofskoga studija u sklopu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu.

I. OD LICEJA DO FAKULTETA: POVIJESNI PRESJEK

Promatrajući povijesni razvoj visokoga školstva u Hrvatskoj, osobito osnivanje bogoslovnih sjemeništa i filozofsko-teoloških studija, treba reći da su u Đakovu ove ustanove ponajprije zbog 150-godišnjega turskog ropstva utemeljene tek početkom 19. st.

I. Visoko školstvo u Đakovu i istočnoj Hrvatskoj u razdoblju prije 19. stoljeća

Pogrješno bi bilo tvrditi da isključivo od 19. st. možemo govoriti o povijesti visokoga školstva u istočnoj Hrvatskoj, pa tako i u Đakovu. Naime, već prije Tridentskoga sabora (1545.-1563.) koji propisuje da je potrebno brinuti se za odgoj svećenika, biskupi su to morali osigurati. Tako se u Đakovu, već 1330. god. spominje da Stolni kaptol ima trinaest kanonika, poimence navedenih od kojih je osam magistara. Logično je pretpostaviti da je već onda postojala nekakva katedralna škola. God. 1347. dolaskom bosanskih franjevac u Đakovo spominje se osnivanje samostanske škole za što je kasniji biskup bosansko-đakovački Pelegrin Saksonac tražio od Svete Stolice dopu-

⁷ Usp. S. PLATZ, *Osnutak Visoke filozofsko-teološke škole 1806. godine u Đakovu i razvoj filozofskog studija*, u: *Diacovensia* 4.(1996.), br. 2., str. 9.-22.

štenje. God. 1400. spominju se u Đakovu klerici koji čekaju svećeničko ređenje. Tu je zasigurno riječ o klericima koji su se uz biskupa i Stolni kaptol spremali za svećeničku službu. Moramo istaknuti da se u to vrijeme, pa i kasnije, kler istočne Hrvatske školuje na raznim učilištima diljem Europe: u Beču, Budimu, Pečuhu, Loretu, Zagrebu, slovačkoj Trnavi, Bologni, Rimu.⁸

Ako promatramo obrazovanje profesorskoga kadra, onda valja istaknuti da su se za vrijeme uspostave samoga studija i kasnije do polovice 19. st. profesori teologije i filozofije uglavnom školovali u Beču i u Pešti, a kasnije od Strossmayera intenzivnije se počinje studirati u Rimu ("Germanicum") te u Innsbrucku. Kao prvi profesori filozofije na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu bili su Karla Pavić i Đuro Hartman. Karla Pavić je studirao teologiju u Pečuhu, a Hartman je studirao filozofiju u Pečuhu i Segedinu. Jedan dio te filozofske strukture obrazovao se i u "Collegiumu Germanicum" u Rimu kojeg je osnovao Ignacije Lojolski, 1552. god. Tu posebno mislimo na dr. Josipa Veszerlea koji je predavao u liceju filozofiju, a koji je došao u Đakovo s akademije u Košicama najvjerojatnije na poziv svoga prijatelja prof. Bartola Fischera, koji je u to vrijeme predavao moralku u Đakovu.⁹

Dosljedno tome nama se ovdje čini bitnim ukazati i na permanentni utjecaj isusovačke teologije i filozofije ne samo na odgoj i obrazovanje svećenika Đakovačke i Srijemske dijeceze koji su se pronašli u pastoralnom radu, nego upravo i na obrazovanje profesorskoga kadra.¹⁰ Važno je uočiti da taj ka-

⁸ Usp. A. ŠULJAK, *Filozofsko-teološko učilište u Đakovu*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* (dalje: *VĐSB*) 124 (1996.), br. 12, str. 691. Povjesničar Matija Pavić u svom presjeku događanja vezanih uz razdoblje prije osnivanja biskupijskoga sjemeništa spominje činjenicu da su dominikanci bitno utjecali na odgoj i obrazovanje tadašnjega klera. Tako ističe Pavić da je "prvi biskup naše dijeceze bio Ivan, Nijemac iz Vestfalije poznat pod nazivom Joannes Teutonicus", inače učenik sv. Dominika. Nadalje se spominje zanimljiv događaj gdje najvjerojatnije taj isti Ivan vodi svoga mladog kolegu "rodom iz Roccasicce u Kolonju i u Pariz na nauke velikom učitelju Albertu". Taj đak je bio Toma Akvinski. Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.-1905.*, Đakovo, 1911., str. 7.

⁹ Na tom je učilištu školovan i biskup đakovački Mirko Raffay (1816.-1830.), koji je u "Germanicumu" skupa s bratom Franjom proveo šest godina i bio svjedokom događaja kad je 1773. god. uprava Družbe Isusove prekinuta i predana redu sv. Dominika. Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 15.

¹⁰ U odgoju i obrazovanju klera značajnu ulogu odigrao je hrvatski kolegij u Beču ("Augustineum"). Treba reći da je u prvo vrijeme ta ustanova bila pod upravom Družbe Isusove, a kasnije mladega zagrebačkoga kanonika. Tamo je filozofski studij završio Josip Čolnić (prije 1720.), koji će kasnije postati i biskup, te je jedan dio svoga obrazovanja u tom kolegiju, proboravio i već spomenuti Mirko Raffay (biskup: 1816.-1830.). Osim njih i prvi biskup sjedinjenih biskupija Đakovačke i Srijemske Matej Krtica (1773.-1805.) U njemu je svoj nauk 1763. god. dovršio i utemeljitelj sjemeništa Antun Mandić (1773.-1805.). Osim toga, velik broj svećenika Ugarske odgojen je u slovačkoj Trnavi gdje se za vrijeme Turaka koncem 17. st. sklonio sav

pilaran utjecaj isusovačke teologije i filozofije ima svoj kontinuitet do danas na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, a osobito se širio kroz prizmu osoba koje su ili izravno pripadale tom redu i predavale u Đakovu kao gosti predavači, ili kroz domicilne profesore koji su studirali na isusovačkim učilištima i predavali po predlošcima isusovačkih mislilaca. Kad spominjemo te povijesne utjecaje, onda ne smijemo zanemariti ni podatak da u vrijeme turskoga ropstva u istočnoj Hrvatskoj djeluju u franjevačkim samostanima škole koje pripremaju svećenike za njihove službe, pa čak i laike. Prije oslobođenja od Turaka, u prvoj polovici 18. st., franjevci su osnovali Filozofsko-teološko učilište u Osijeku, koje je potom ukinuo Josip II. svojom jozefinističkom reformom.¹¹

O visokom školstvu u istočnoj Hrvatskoj prije osnutka filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu 1806. god., dosada se vrlo malo i uglavnom fragmentarno pisalo tako da slobodno možemo reći da je to još uvijek jedno neistraženo povijesno blago koje još čeka sustavno istraživanje i otkrivanje. U ovom radu to razdoblje prije 19. st. nama i nije toliko predmet interesa. Htjeli smo ovim kratkim osvrtom samo ukazati na činjenicu postojanja nekakvoga oblika visokog školstva u Đakovu i istočnoj Hrvatskoj u razdoblju prije 19. st. Kad je riječ o retrospektivi filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu, važno je akcentirati što se događalo u 19., a posebice u 20. st. vezano uz to učilište, jer činjenica je da upravo 30-tih godina 20. st. učilište u Đakovu, počinje poprimati obrise današnjega Katoličkog bogoslovnog fakulteta. Osim toga, osobito ćemo ukazivati na sve ono što se izravno odnosi na rad i samu strukturu filozofskoga odsjeka.

2. “Lyceum episcopale”

Dana 6. studenoga 1806. svečanim slovom¹² biskup Antun Mandić otvara “Lyceum episcopale” s dva odsjeka filozofskim i teološkim.¹³

crkveni život Ostrogonke nadbiskupije. Tamo je teološke i filozofske studije završilo i nekoliko svećenika koji su djelovali na području Đakovačke i Srijemske biskupije. U štajerskom Grazu također su odgajani đakovački svećenici. U Hrvatskoj veliki doprinos pružio je filozofsko-teološki studij u Požegi, koji je također bio pod jurisdikcijom isusovaca. Zbog silne nestašice svećenstva gimnaziji Družbe Isusove, uza šest razreda koja je imala 1726. god., dodana su još dva godišta filozofije kao svojevrsna priprava za dvogodišnji studij teologije. Tako je taj novi zavod službeno otvoren 1763./1764. god. i djelovao je kao akademija do 1773. god. tj. do ukinuća isusovačkoga reda. Povijesne činjenice pokazuju da je upravo ta institucija iznjedrila veliki broj budućih đakovačkih i zagrebačkih svećenika. Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 25.

¹¹ Usp. A. ŠULJAK, *Nav. čl.*, str. 691.

¹² Na žalost, ono je nesačuvano.

¹³ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 11.

Liceji su bili u ono vrijeme imitacija humanističke naobrazbe koju su osobito promovirali isusovci. Oni su zapravo bili svojevrsna priprema za sveučilišne studije. Njihova je temeljna uloga bila upoznati zakone mišljenja i vrijednost istine kroz logiku i kritiku, pojave materijalnoga svijeta i njihove zakone kroz psihologiju, fiziku, astronomiju, te konačno dati sebi odgovor na pitanja o Bogu i duši. Filozofija se u takvom sustavu smatrala višom i ozbiljnijom pripravom za studij teologije.¹⁴

a. Filozofija u sklopu "Lyceuma episcopale"

Filozofski odsjek "Lyceuma episcopale" pružao je dvogodišnji filozofski tečaj.¹⁵ Prvi profesori, kao što smo već spomenuli bili su Pavić i Hartman. Svaki je od njih bio opterećen diplomom satnicom jer je program toga tečaja zahtijevao četvoricu predavača.¹⁶ Unatoč tim objektivnim poteškoćama, stoji zabilježeno da su profesori filozofije u Mandićevo vrijeme bili u toj znanosti vrlo vješti i strogo su se držali svih propisa.¹⁷ Općenito u 19. st. biskupi Đakovačke i Srijemske biskupije strogo su držali do mladoga filozofsko-teološkog učilišta, tako da je i filozofija tu imala svoj dignitet koji je vrednovan i od svjetovnih vlasti. Tako je ravnatelj javnih škola u Hrvatskoj grof Josip Sermage jednom prilikom javno pohvalio filozofski studij u Đakovu. Osobito je zadovoljstvo izrazio nad metodama rada, koje su primjenjivali tadašnji profesori. Osim toga, dopustio je da

¹⁴ Evo kako se pomalo slikovito prikazivala ta filozofska naobrazba u sistemu Družbe Isusove (tekst donosimo u njegovoj jezičnoj arhaičnosti, onako kako je zapisan u izvorniku kojeg koristimo): "Kada naučiš pravilno misliti, upoznaš zakone mišljenja (logica); kada vidiš što istina vrijedi, njezin sadržaj, bilježi i izvore pa savladaš opasnu dvojbu, smrt svake istine (logica materialis, critica); kada u sebi oko sebe i nad sobom upoznaš nedohitne pojave i zakone njihove (empir. psihologia, fizika, astronomija), onda ćeš, ako se razumom zakonito služiš budeš dobiti na tri pitanja tri posebna odgovora: što je, otkuda je, čemu je sviet? - duša? - a dati će ti se na koncu svega odgovor jedino razumljiv, iscrpiv, dostojan, o Bogu, uzroku svega, jedinom svemogućem, premudrom, predobrom (kosmologia, psihologia rat., theologia naturalis). Onda će ti biti jasne dužnosti prema Bogu, bližnjemu i sebi (ethika, philosophia practica); dužnosti kao člana porodice, občine, države (filozof. pravna). To je zadaća pripravnika za višu znanost, a bez te pripreme niti si sposoban, niti zreo za nju. - A uz to vježba uma u disputi, i vježba volje, milošću pomagane u exercitijskama." M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 86.

¹⁵ Usp. M. SRAKIĆ, *175 godina Bogu i narodu*, u: *VĐSB* 110. (1982.), br. 2, str. 8.

¹⁶ Taj prilično otežavajući trend nastaviti će se i dalje, tako da profesori filozofije s akademskim stupnjevima neće biti u mogućnosti baviti se znanstvenim radom, jer im je satnica često bila opterećujuća, a uz to mnogi su odlazili i na župe. Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 64.

¹⁷ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 75.

onaj tko završi taj studij, može upisati bilo koju akademiju ili sveučilište, a da nije trebao polagati ispit zrelosti iz trivija i kvadrivija.¹⁸

Orijentacija nastave u filozofiji u sklopu liceja na neki je način bila najavljena već pri otvorenju 1806. god. kada je Stjepan Opoevčanin, tadašnji prodirektor ovako pozdravio okupljeni skup: "Quis status est animae? Quenam post funera sortes?" Prema tome, glavni cilj studija je spoznaja duše, kao strukturalne dimenzije čovjekova bitka i njegove supstancijalne određenice i to u perspektivi njezine neumrlosti, tj. besmrtnosti.¹⁹ Osim toga, čvrsto se držalo do toga da je studij filozofije predvorje svake znanosti zbog čega je uveden ispred studija teologije.²⁰ Vrijedno je spomenuti i podatak da je licej imao pravo javnosti čime je biskup Mandić na neki način doskočio jednoj općoj potrebi naobrazbe toga dijela Hrvatske i šire, a svjedodžbe koje su se izdavale priznavali su i drugi studiji filozofije, liceji te akademije. Uz to možemo dodati da je nakon osnivanja "Lyceuma episcopale" u Đakovu kroza sljedećih četrdesetak godina na filozofskom odsjeku završilo studij oko četiri stotine učenika (usp. graf.), a mnogi od njih su kasnije upisali i sveučilišne studije te odigrali važne uloge u društvenom i političkom životu 19. st.

Biskup Mandić je osobito vodio računa o kvaliteti nastave. Profesorima je često sugerirao da materija filozofije i teologije ne smije biti nagomilana, a jednako tako je zahtijevao da učenicima na početku godine i njemu osobno svaki profesor preda jedan primjerak radnih teza po kojima su predavali materiju kolegija. Mandićev nasljednik bio je biskup Mirko Raffay i sam svojevremeno profesor filozofije na zagrebačkoj akademiji. U njegovo vrijeme, unatoč teškoj financijskoj situaciji u bogosloviji, kandidati se školuju uglavnom u Pešti gdje postižu akademske stupnjeve iz filozofije i postaju profesori u Đakovu. To se u ono vrijeme nazivalo "doktorat artium", a postizao se nakon ispita iz filozofije i srodnih disciplina (matematike, fizike i astronomije). Time bi profesor filozofije stekao uvjete da ga se registrira u matici sveučilišta kao predavača. Tada je u Pešti taj naslov postigao i Josip Juraj Strossmayer. On je u početku i predavao filozofiju, a poslije moralnu teologiju. U sjemeništu je u raznim službama proveo oko pet godina.²¹

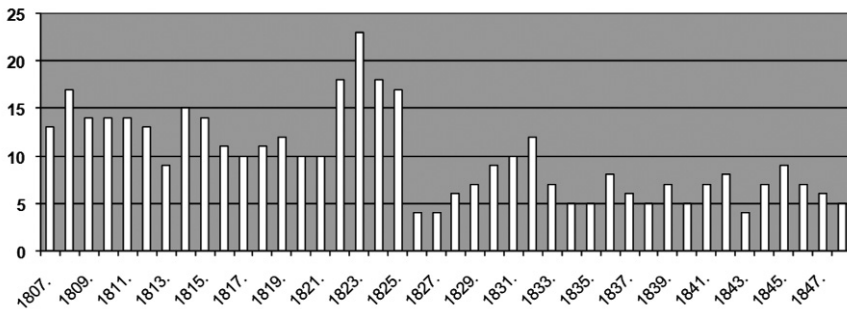
¹⁸ Riječ je o sedam slobodnih vještina koje su smatrane ispitom zrelosti. To je zapravo tradicionalni srednjovjekovni curriculum svjetovne izobrazbe koji se dijelio na trivij: gramatika, logika, retorika i kvadrivij: geometrija, aritmetika, astronomija, i glazba. Usp. M. PAVIĆ, Nav. dj., str. 124.-125.

¹⁹ Usp. M. PAVIĆ, Nav. dj., str. 67.

²⁰ Tako biskup Mandić nakon otvorenja prve školske godine piše palatinu nadvojvodi Josipu 10. prosinca 1806. godine gdje između ostalog ističe da je prisiljen uvesti studij filozofije jer od njega ovisi studij teologije. Usp. S. PLATZ, Nav. čl., str. 11.

²¹ Usp. S. PLATZ, Nav. čl., str. 14.

Graf.: Prikaz broja studenata koji su uspješno završavali filozofski odsjek “Lyceuma episcopale” (ukupno: 418 studenata)

b. Thunova reforma

Reorganizacija cjelokupne nastave na području Austro-Ugarske Monarhije iz 1849. god. zahvatila je i dijecezanska i redovnička sjemeništa. U isto je vrijeme prestao djelovati u Đakovu filozofski odsjek dijecezanskoga liceja. God. 1850. ministar kulta i nastave grof Leo Thun donosi zakon o reorganizaciji školstva, koji je svoju konačnu implementaciju doživio dekretom iz 1858. god. kada su uspostavljena četiri godišta bogoslovije, koji su imali teološke predmete, ali ne i filozofske. Strossmayer koji je 1849. god. imenovan za biskupa prihvatio je taj novi sustav i uveo u sjemenište kao pripravu za teologiju prilagoden program 7. i 8. razreda gimnazije, gdje su bili zastupljeni i filozofski predmeti: logika, metafizika i etika, a 1860. god. je dodana je i psihologija.²² Ova dva razreda su ostala u Đakovu sve do 1899. god. kad je Strossmayer u Osijeku otvorio Dječjačko sjemenište. Treba spomenuti i da se broj kandidata za studij filozofije naglo povećao 1853. god. dolaskom bosanskih franjevaca iz provincije Bosne Srebre.

c. Enciklika *Aeterni patris* (1879.)

U kontekstu govora o razvoju filozofskoga studija u sklopu filozofsko-teoloških učilišta u svijetu, a što se naravno odnosi i na situaciju u Đakovu vrijedi spomenuti encikliku *Aeterni patris* pape Leon XIII., koja je objavljena 4. kolovoza 1879. U njoj se zahtijeva osnutak katedre za filozofiju uopće, a napose sv. Tome Akvinskog. U toj enciklici Papa vrlo jasno govori o važnosti studija filozofije prije svega zbog naravnih moći koje su čovjeku od Boga dane, jer kako kaže Papa “nije Bog uzalud stavio u ljudsku dušu svjetlo razuma”. Svjetlo vjere, koje je također od Boga nikako ne gasi

²² Usp. *Isto*, str. 15.

ili sputava to svjetlo razuma, već naprotiv daje mu snagu, čineći ga sposobnim za "više stvari". Sukladno tome Papa napominje da je iznimno važno da znanstvenici filozofiju pravilno koriste jer samo takva filozofija može "učvrstiti put za pravu vjeru". Naime, Bog ni u kojem slučaju nije svjetlom vjere objavio samo one istine koje ljudska pamet ne može doseći, čak štoviše Bog objavljuje čovjeku i one istine koje nisu potpuno nedostupne razumu, "kako bi one odmah svima bile jasne bez primjese ikakve zablude".²³

Papa u ovoj enciklici naglašava kako je filozofija potrebna, ponajprije zato da bi teologija poprimila narav, svojstva i duh prave znanosti. Filozofija se u enciklici *Aeterni patris* smatra obranom vjere i definira se kao čvrsta utvrda religije.²⁴ Enciklika napominje da je od velike važnosti istraživanje nauka sv. Tome Akvinskog, koji bi trebao biti svojevrsna okosnica cjelokupne nastave filozofije na katoličkim filozofsko-teološkim učilištima. Papa stoga nalaže da je potrebno za obranu i čast katoličke vjere obnavljati i širiti zlatnu mudrost Tome Akvinskoga. Time Papa ne želi reći da je potrebno slijepo se držati skolastičkih učitelja, već naprotiv, potrebno je Tominom zlatnom mudrošću kritički se osvrnuti na njihovo učenje, sve u svrhu toga da bi na taj način ukazali na moguće nedostatke njihovoga filozofskog promišljanja.²⁵

Prateći naputke spomenute enciklike u Ljubljani se uvodi "philosophia thomistica", u Češkoj kršćanska filozofija, a tako i u Đakovu, profesori upoznaju učenike s nekim predstavnicima neotomizma. Povijesni podaci tako pokazuju da dr. Mijat Kučera, profesor filozofije u Đakovu upoznaje učenike s Albertom Stöcklom iz Eichstätta.²⁶ Prof. filozofije Šimun Čizmarević uvodi 1873. god. u nastavu novi tekst Ivana Schwetza iz Beča: "Institutiones philosophicae" uz dopunu određenih tomističkih sljedbenika poput Liberatorea, Sanseverina i spomenutoga Stöckla.²⁷

3. Konačno uređenje filozofsko-teološkoga studija u Đakovu (20. i 21. stoljeće)

Dječjačko sjemenište u Osijeku djelovalo je od 1899. do 1920. god. kao konvikt, a njegovi učenici pohađali su Kraljevsku veliku gimnaziju u gradu. Međutim, za vrijeme Prvoga svjetskog rata učenici 7. i 8. razreda povučeni su u Đakovo gdje su pred državnom komisijom polagali ispit

²³ Usp. LEON XIII., *Enciklika "Aeterni patris"*, 4. kolovoza 1879., u: H. DENZINGER-P. HÜNERMAN, *Zbirka sažetaka, vjerovanja i izjava i ćudoredu*, Đakovo, 2002., br. 3136. (dalje: *DH*).

²⁴ Usp. *DH*, br. 3138.

²⁵ Usp. *Isto*, br. 3139.

²⁶ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 247.

²⁷ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 248.

zrelosti. Nakon što je poslije Prvoga svjetskog rata propala novčana glavica kojom se uzdržavalo ovo sjemenište, učenici su bili smješteni u Travniku. God. 1929. zajedničkim sredstvima Zagrebačke nadbiskupije, Đakovačke i Srijemske biskupije otvara se Dječjačko sjemenište i Interdijecezanska srednja vjerska škola, tj. današnja Nadbiskupijska klasična gimnazija na Šalati.²⁸

a. Apostolska konstitucija *Deus scientiarum Dominus* (1931.)

Thunova reforma školstva ostala je na snazi sve do apostolske konstitucije *Deus scientiarum Dominus*. Dana 24. svibnja 1931. god. objavljena je spomenuta konstitucija i treba reći da je taj dokument prvi do tada po kojem se uređuju akademski studiji katoličkih središta u svijetu.²⁹

Nama je ovdje osobito zanimljivo uočiti što ova konstitucija propisuje vezano uza studij filozofije. Naime, za upis na bogoslovni fakultet student je trebao završiti dvogodišnji studij skolastičke filozofije koja je obuhvaćala: logiku, kozmologiju, psihologiju, kritiku, ontologiju, teodiceju, etiku (s prirodnim pravom) i povijest filozofije. To dvogodište trebalo je provesti nakon srednje škole u sklopu filozofskoga fakulteta ili u drugoj višoj školi namijenjenoj skolastičkoj filozofiji.³⁰

Propisano je također da se filozofija treba predavati na latinskom jeziku kao i ostali glavni predmeti: Sveto Pismo, dogmatika, moralka, crkveni zakonik.³¹ Što se tiče filozofsko-teološkoga studija, on je tada produljen na pet godina, a škola je dobila ime Visoka bogoslovna škola u Đakovu. Filozofija je stavljena u prve dvije godine studija. Propisi su stupili na snagu prvim danom školske godine 1932./1933. Uz to treba napomenuti da je s obzirom da je vrlo malo kandidata maturanata iz Zagreba stizalo na bogosloviju u Đakovo, 1848. god. biskup Akšamović ponovno uz Visoku bogoslovnu školu osnovao i licej, ali samo kao 7. i 8. razred gimnazije jer je filozofski odsjek već bio integriran u sklopu Visoke bogoslovne škole.³²

²⁸ Usp. M. SRAKIĆ, Nav. čl., str. 8.

²⁹ Usp. Acta Apostolicae Sedis, XXIII, str. 241.-262.

³⁰ Usp. I. A. RUPINI, Novi propisi Sv. Stolice o univerzitetima i fakultetima crkvenih nauka, u: Bogoslovska smotra 19. (1931.), str. 357.

³¹ Usp. Isto.

³² Od 1972. god. taj je licej dobio naziv Biskupijska gimnazija J. J. Strossmayer. Ona se smatrala privatnom školom gdje je prihvaćen pedagoški program usklađen s državnim programom. Što se tiče filozofskih predmeta, predavala se logika i povijest filozofije. God. 1991. licej je ponovno prebačen u Zagreb u Nadbiskupijsku klasičnu gimnaziju na Šalati. Usp. A. ŠULJAK, Nav. čl., str. 692.

b. Drugi vatikanski sabor (1962.-1965.)

Duh obnove Drugoga vatikanskog sabora unio je u sustav Visoke bogoslovne škole u Đakovu vrijedne napatke po kojima se trebalo unaprijediti nastavu filozofije na katoličkim učilištima. Dekret *Optatam totius* o odgoju i obrazovanju svećenika u svom 15. broju donosi smjerove kojima treba ići filozofija na katoličkim bogoslovnim učilištima. Tamo se ističe da filozofske predmete treba tako predavati da se studenti dovedu do temeljite i suvisle spoznaje čovjeka, svijeta i Boga (dakle uključiti sve filozofske discipline koje su se i prije predavale). Pritom se napominje da je važno oslanjanje na filozofsku baštinu te uzimanje u obzir i novijih filozofskih istraživanja da bi se tako budući teolozi mogli što kvalitetnije pripremiti za dijalog s ljudima svoga vremena. Uz to napominje se da je važno proučavati povijest filozofije, posebno s ciljem prepoznavanja različitih načela pojedinih filozofskih pravaca i to na taj način da ono što studenti u tim pravcima kao pozitivno uče i zadrže, ali da budu i u stanju određene nedostatke i zablude tih sustava odbaciti (važnost logičkoga, kritičkoga promišljanja). Sam način predavanja kod studenata treba buditi ljubav prema temeljitom istraživanju, opažanju i izlaganju istine, a također i priznavanje granica ljudske spoznaje. Pritom je važno aktualizirati filozofsku misao u smislu stvaranja određene realne povezanosti između filozofije i stvarnih životnih problema te jednako tako imperativ je filozofije na katoličkom učilištu njegovati povezanost filozofske misli s otajstvima vjere.³³ Nadalje, Drugi vatikanski koncil u deklaraciji o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis* traži reformu crkvenih zakona kako bi filozofsko-teološka učilišta što bolje odgovorila svojoj zadaći koja je izražena u dokumentima *Optatam totius* te u uvodu u ovaj rad u spomenutom dokumentu *Gaudium et spes*.³⁴

c. Apostolska konstitucija Sapientia christiana (1979.)

Da bi se reforma i dogodila, papa Pavao VI. pokrenuo je reviziju toga zakonodavstva posredstvom Kongregacije za katolički odgoj u suradnji s akademskim predstavnicima diljem svijeta.³⁵ Prvo se započelo s određenim normama koje je propisala Kongregacija. S tim su se normama usklađivali statuti crkvenih sveučilišta i fakulteta. Te su norme bile primje-

³³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika Optatam totius*, u: ISTI, *Dokumenti*, KS, Zagreb, 1989., br. 15.

³⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Apostolska konstitucija Gravissimum educationis* u: ISTI, *Dokumenti*, KS, Zagreb, 1989., br. 11.

³⁵ Usp. M. BERLJAK, "Sapientia christiana" - novo uređenje studija na crkvenim učilištima i fakultetima, u: *Bogoslovska smotra* 67 (1979.), str. 401-418.

njivane “ad experimentum” sve dok se na temelju iskustava nije izradio novi zakon. Novi zakon je objavljen na Uskrs 15. travnja 1979. od pape Ivana Pavla II. u obliku apostolske konstitucije *Sapientia christiana*. Taj dokument jasno opisuje narav i svrhu crkvenih sveučilišta i fakulteta, propisuje tko može upravljati tim institucijama i tko može predavati te tko može studirati.³⁶

Posebno plijeni pozornost dio te konstitucije koji govori o teološkim fakultetima gdje se ističe da je potrebno uz teološke discipline proučavati i filozofske, antropološke i druge discipline te pomoćne znanosti. Također dokument naglašava važnost da se u nastavi teoloških fakulteta posveti pažnja teškim i delikatnim pitanjima, između ostalih pitanju ateizma.³⁷ Prema sadržanim normama *Sapientia christiana* propisuje tijek studija na teološkim fakultetima koji obuhvaća tri ciklusa.³⁸ Prvi ciklus traje pet godina i daje studentima opću informaciju. Uza solidnu filozofsku formaciju koja služi kao priprava teologiji, u teološkim se disciplinama proučava čitav katolički nauk, također je potrebno dati i uvod u znanstveno-istraživački rad te metodu. Tako se konkretno kaže za filozofiju da ona treba biti poučavana na način da studenti u tom prvom ciklusu nauče istraživati i prosuđivati različite filozofske sustave da bi se na taj način priviknuli na stvaranje vlastitih filozofskih refleksija.³⁹ Sve se to treba usavršiti u drugom ciklusu kada započinje specijalizacija. Ovaj zakon kojeg donosi *Sapientia christiana* stupio je na snagu u akademskoj godini 1980./1981.⁴⁰

d. Od Visoke bogoslovne škole preko Teologije u Đakovu do Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu

Osnovni model školovanja kroz gotovo cijelo 20. st. za Visoku bogoslovnu školu u Đakovu bio je Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. Prema njegovom statutu 1974. god. izrađen je Statut Visoke bogoslovne

³⁶ Tim se dokumentom jasno propisuje tijek studija i akademski stupnjevi koje osoba može steći nakon završetka studija (zadržani su klasični nazivi: *baccalaueratus*, *licentia*, *doctoratus*), a konstitucija naglašava i važnost osiguravanja didaktičkih pomagala za što kvalitetniju nastavu gdje se osobito misli na funkcionalne prostorije u kojima će se održavati predavanja, što je svakako primarno, ali isto je tako važna kvalitetna knjižica, audiovizualna sredstva, drugim riječima sve ono što na neki način može doprinijeti kvalitetnijem obrazovanju.

³⁷ IVAN PAVAO II., *Sapientia christiana*, br. 69.

(http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jpii_apc_15041979_sapientia-christiana_en.html (2008-05-20).

³⁸ *Isto*, br. 72.

³⁹ *Isto*, br. 59.

⁴⁰ *Isto*, br. 84.

škole u Đakovu. U članku 30. nacрта toga statuta, koji govori o nastavnom planu na Visokoj bogoslovnoj školi stoji naputak da se trebaju predavati sljedeći predmeti u sklopu filozofije: logika, kritika, ontologija, metafizička psihologija, kozmologija, naravna teologija, etika, eksperimentalna psihologija, povijest filozofije, moderni ateizam i marksizam.⁴¹

Važan datum u povijesti filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu je i 10. siječnja 1987., kada je odlukom profesorskoga zbora Visoke bogoslovne škole i molbom dijecezanskoga biskupa te Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Kongregaciji za katolički odgoj odobrena afilijacija KBF-u u Zagrebu. Povratkom KBF-a u Zagrebu u državno sveučilište i Visoka bogoslovna škola mijenja ime u Teologija u Đakovu. Statut Teologije u Đakovu usklađen s crkvenim i državnim propisima prihvaćen je 6. rujna 1999. na redovitoj sjednici profesora Teologije u Đakovu. Statut je potvrđen i od Biskupskoga ordinarijata, kao i od KBF-a u Zagrebu. God. 2003. nakon molbe dijecezanskoga biskupa mons. dr. Marina Srakića Kongregaciji za katolički odgoj u Rimu o pastoralnoj potrebi uzdignuća Teologije u Đakovu na razinu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu, molba je prihvaćena i tako je 2005. god. osnovan Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu.⁴²

U prethodnom povijesnom presjeku nastojali smo dati opći prikaz zbivanja koja su obilježila dvjesto godina filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu. U to smo uklopili i analizu rada i strukture filozofskoga studija u sklopu toga učilišta. U naslovu stoji da nam je cilj ukazati na povijesno oblikovanje filozofskoga studija u Đakovu, stoga se čini da ćemo morati poduzeti imanentniju interpretaciju određenih strukturalnih odrednica toga studija. Tu naravno ponajprije mislimo na kolegije koji su se predavali u proteklih dvjesto godina. Stoga nam je u sljedećem dijelu rada primarni cilj prikazati što se to studiralo od filozofskih kolegija na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu u posljednje vrijeme te koja se građa obrađivala. Trebamo odmah reći i to da iz 19. st. nemamo nikakve sačuvane materijale po kojima bismo mogli analizirati građu koja se predavala. No, nama je ionako primarna želja prikazati teme koje su obrađivane u 20. st. jer kao što smo već spomenuli tada filozofsko-teološko učilište u Đakovu poprima obrise današnje ustanove KBF-a u Đakovu.

Osobitu pažnju posvetit ćemo promjenama u strukturi predavanja pojedinih kolegija koje su se dogodile nakon Drugoga vatikanskog sabora. Služit ćemo se metodom komparativne analize određenih tekstova autora koji su već radili slična istraživanja, ali uglavnom radeći teološku

⁴¹ Usp. *Nacrt statuta Visoke bogoslovne škole u Đakovu*, u: Obavijesti i okružnice Biskupijskog ordinarijata, Đakovo, 1974. str. 15.

⁴² <http://www.dj.kbf.hr/povijest.html> (2008-05-22).

retrospektivu i perspektivu teoloških traktata. Osim toga, analizom pojedinih skriptâ, djela i znanstvenih publikacija profesora nastojat ćemo prikazati dosege njihove filozofske misli i glavne predmete interesa.

Pritom napominjemo da istraživanje uzima u obzir sve materijale koji su pronađeni iz toga područja, a čuvaju se u depou Središnje biskupijske i fakultetske knjižnice. Iako naravno ne možemo s potpunom sigurnošću tvrditi u kojoj mjeri su svi ti materijali korišteni, treba reći da je većina potpisana od pojedinih profesora ili bogoslova iz vremena za koje ih vežemo pa možemo pretpostaviti da su tada bili i u uporabi. Uz to, ta je grada većinom prisutna u nekoliko primjeraka tako da je vjerojatnost uporabe još veća. Manja odstupanja su svakako moguća, no nama je ionako primarni cilj deskriptivno ukazati na strukturu predavanja grade pojedinih kolegija nekad i danas. Naravno treba i protumačiti što u ovom smislu znače pojmovi nekad i danas. Nekad u tom kontekstu obuhvaća period od kraja 19. st. do poslije Drugoga vatikanskog koncila, a sada obuhvaća razdoblje od sredine 90-tih do današnjih dana.

II. PREGLED I STRUKTURA KOLEGIJA FILOZFSKOGA STUDIJA U ĐAKOVU OD 19. STOLJEĆA DO DANAS

U 19. st., na početku djelovanja filozfskoga odjeka liceja predmeti koji su se predavali bili su: logika, povijest filozofije, metafizika, “*philosophia practica*” ili etika te drugi nefilozfski predmeti.⁴³ Kao što smo spomenuli u Strossmayerovo vrijeme dodana je i psihologija. Jedini zabilježeni podatak koji imamo o tim kolegijima jest taj da se logika predavala po priručniku Stoeger, metafizika po Selsu i etika po Lugdunensis sustavu. Sadržaje tih predavanja, na žalost, ne poznajemo, jer nisu sačuvani nikakvi konkretni radni materijali koji bi upućivali na nekakvu strukturu predavanja tih kolegija.

Nas ovdje ipak više zanima 20. st. iz razloga koje smo spomenuli. Tu prije svega mislimo na to što se nakon reforme provedene uz pomoć naputaka nastalih na temelju apostolske konstitucije *Deus scientiarum Dominus* vrijeme studiranja etabliralo na pet godina, kolegiji su jasno strukturirani na obvezatne i izborne, vodi se mnogo kvalitetnija administracija o studentima, profesorima, broju sati predavanja i drugi vrijedni podaci koji su nam omogućili detaljnije istraživanje kvalitete studija. Uz to ustanovljena je Visoka bogoslovna škola u Đakovu. U depou Središnje biskupijske knji-

⁴³ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, 1911., str. 72.

žnice sačuvano je s početka 20. st. nekoliko materijala po kojima možemo vidjeti strukturu predavanja pojedinih filozofskih kolegija. Tu nam je uvelike pomoglo i istraživanje prof. Slavka Platza, upravo toj istoj građi.⁴⁴

Osim tih ranijih tekstova pronašli smo i nekolicinu materijala koji su nastali polovicom prošloga stoljeća, prije Drugoga vatikanskog koncila. Sve te materijale, dakle one početkom 20. st., sredinom i poslije Drugoga vatikanskog koncila do danas sustavno smo proučili, osobito obrađujući pozornost na njihovu aktualnost gledano na vrijeme u kojem su ti kolegiji predavani, odnosno materijali nastajali. Naš prikaz analizirane građe logično započet ćemo uvodom u filozofiju – logikom.

I. Logika: nekad i danas

Napomenuli smo da je logika u liceju bila prvi traktat koji se predavao. Istaknuli smo da su pojedini profesori filozofije uvodili tekstove određenih tomističkih autora. Bili su prisutni i tekstovi nekih antitomista, poput Tongiorgia. Tako je u arhivu sačuvan jedan priručnik iz logike upravo toga autora. Riječ je o tekstu koji je izdan 1871. god. i koji je u nastavu uvodio prof. Čižmarević koji je u to vrijeme potkraj 19. st. predavao filozofiju.

Spomenuti tekst započinje s govorom o idejama. Naglasak je na podjeli ideja po njihovom izvoru, rodu i savršenosti. U tom kontekstu govori se i o kategorijama te o fenomenu ljudskoga shvaćanja stvarnosti. Nakon toga autor detaljno analizira značenje ideja te riječi, odnosno njihovo tumačenje i uporabu da bi na koncu prvoga dijela progovorio o definiciji, načinima kako treba definirati i o pravilima dobre definicije. Potom u drugom dijelu autor progovara o sudu te o tradicionalnim oblicima podjele sudova da bi potom težište misli usredotočio na pitanje silogizma i tu raspravlja o bezuvjetnim, uvjetnim, rastavnim i sastavnim silogizmima. U posljednjem dijelu rada raspravlja se o metodi i načelima dokazivanja,

⁴⁴ Jedan dio spisa radni su materijali koji su bile "ad usum privatum" slušača tih predmeta. Neki od materijala koje smo pronašli bile su studentske bilješke s predavanja. One su nam također poslužile kao iznimno vrijedan materijal, jer smo pomoću njih bili u mogućnosti barem okvirno doći do podataka o strukturi predavanja. U istraživanju tih tekstova naišli smo na mnogo poteškoća samim time što je većina tekstova pisana olovkom ili tintom, bez oznake autora, datuma i stranica itd. Dio tekstova pisan je na hrvatskom jeziku, a dobar dio materijala pisan je i na latinskom jeziku. Uz mnoštvo bilježaka pronašli smo i nekoliko vrijednih priručnika, što stranih, što domaćih autora koji su u ono vrijeme bili tiskani, te možemo pretpostaviti da su ih profesori i studenti konzultirali u interpretaciji pojedinih sadržaja i tumačenju određenih pitanja. Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 17.

gdje se u posebnoj odjeljku pažnja posvećuje induktivnoj metodi. Također jedno posebno područje obuhvaća i analiza vjerojatnoga dokazivanja kroz analogiju i hipotezu, te se u kontekstu govora o različitim metodama ukratko govori i o analizi te sintezi, kao i o problematici sofizama u riječima i stvarima.⁴⁵

Iz 20-tih godina 20. st. pronašli smo jednu bilježnicu s tri traktata: logika, kritika i opća metafizika. Riječ je o rukopisu na latinskom jeziku bez oznake stranica, izvora, jedino što možemo otprilike tvrditi jest kome su predavanja pripadala, ali i po kome su rađena te naravno možemo iščitati njihovu strukturu.⁴⁶ Nas ovdje zanima logika. Prema tome, možemo vidjeti da se u tom periodu logika predavala prema skolastičkom autoru Donatu, koji je inače autor cjelokupnoga sustava filozofije koji je objavljen u to vrijeme. Joseph Donat⁴⁷ je bio isusovac, profesor u Innsbrucku, a predavanja koja su sačuvana u arhivu najvjerojatnije pripadaju prof. Markoviću koji je u to vrijeme predavao filozofiju upravo čini se prema djelima spomenutoga autora.

U tom tekstu možemo vidjeti da se u logici slijedi klasična struktura koju donosi i Donat u svojim logičkim istraživanjima, a ona se zasniva na tri dijela: “de ideis”, “de iudicio”, “de ratiocinio”. U govoru o idejama prof. Marković je težište stavljao na *de ideis universalibus*, što je uvijek aktualna problematika. U svemu je vrijedno uočiti i tehniku oznake univerzalnosti i partikularnosti sudova: univerzalno-afirmativni (A), partikularno-afirmativni (I), univerzalno-negativni (E) i partikularno-negativni (O), što inače potječe još iz srednjega vijeka. Očekivalo bi se da tu posto-

⁴⁵ Usp. S. TONGIORGI, *Logika*, Zagreb, 1871. Osim tog priručnika, za kojeg možemo pretpostaviti da je bio konzultiran od studenata i profesora potkraj 19. st. pa i kasnije, pronašli smo još jedan priručnik logike. Riječ je o logici Josipa Stadlera koja je tiskana u Sarajevu 1904. god., koja je zapravo samo dio njegovoga filozofskog sustava. Riječ je o tekstu koji je sličan Tongiorgievu samim time što ponavlja onu, rekli bismo, klasičnu strukturu i također raspravlja o četiri djelovanja našeg uma, dakle shvaćanju, sudu, zaključku i njegovom značenju te o dokazivanju i znanstvenoj metodi. Prema tome, možemo reći da oba ta teksta poštuju one osnovne zakone logike te mogu biti aktualni i zanimljivi i nama danas. Usp. J. STADLER, *Logika*, u: ISTI, *Filosofija*, svz. I., Bosanska pošta, Sarajevo, 1904.

⁴⁶ Prof. Slavko Platz, koji je provodio slično istraživanje o ovoj problematici u toj tvrdo uvezanoj bilježnici pronašao je bilješku na kojoj je bio datum 20. studenoga 1928., gdje je u naslovu bilo ime i prezime prof. Markovića. Riječ je zapravo o ispitu trojice studenata. Tekst tih predavanja vrlo je shematičan, ne ulazi u povijesne izvore i cijeli je na latinskom jeziku. Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 17.

⁴⁷ Joseph Donat (1868.-1946.) slijedio je suarezijansku tradiciju. Napisao je i izdao niz pod nazivom *Summa philosophiae christiana* u nekoliko svezaka koji su obuhvaćali sve glavne predmete od logike do etike.

ji i razrada logičkoga kvadrata, no on nije prisutan. O silogizmu autor govori vrlo malo bez nekoga obrazloženja i vrednovanja njegove deduktivnosti. Zanimljivo je spomenuti da tu ne nalazimo ništa o indukciji, što pomalo čudi osobito nakon Johna Stuarta Milla i njegovih izvođenja novih induktivnih metoda u 19. st.⁴⁸

Ako te bilješke pokušamo usporediti s originalnim Donatovim tekstom, onda možemo vidjeti da tu zaista postoje ova tri dijela, ali Donat u svom radu donosi i mnogo opširnije razradena još tri dijela a to su: “de definitione et divisione” (o definiciji i diviziji) te “de argumentatione” (o dokazivanju) i “de methodo” (o metodi). U dijelu “de argumentatione” jasno se govori o dedukciji i indukciji, gdje se upravo indukciji posvećuje mnogo prostora, u smislu da se analizira sam pojam te se također govori o samoj metodi indukcije u povijesnom kontekstu. U posljednjem dijelu o metodi autor vrlo koncizno raspravlja o analitičkoj, sintetičkoj, empirijskoj, racionalističkoj, heurističkoj i didaktičkoj metodi te također razrađuje problematiku znanstvenoga istraživanja i izlaganja, osvrćući se i na logičke pogriješke pri znanstvenom dokazivanju. Nije poznato zašto u spomenutim bilješkama ne stoji opširnija analiza ta tri dijela rada, ali u svakom slučaju može se vidjeti da i početkom 20. st. profesori logike na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu prate suvremenu literaturu i tako čuvaju stoljetnu zadaću logike da bude orudem filozofije, mišljenja i spoznaje i da uvijek iznova oblikuje valjane oblike misli.

Od ostalih materijala koji su se koristili možemo spomenuti jedan tekst dr. Vilima Keilbacha iz 1946. god. Riječ je o materijalu na pedesetak stranica na kojem stoji “ad usum privatum auditorum”. Možemo pretpostaviti da je riječ o materijalima koji su zapravo bili korišteni u nastavi logike na tadašnjoj Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu. Treba napomenuti da su materijali nastali na temelju tadašnje eminentne literature s područja logičkoga istraživanja, gdje u bibliografiji autor spominje imena poput spomenutoga Donata, zatim talijanskih logičara Carbonea i Pirotte, njemačkih logičara Fricka, Fröbesa, Gredta, Hagemanna i Hoeneckara, Reisera i Schmidkunza te logički spis Jacquesa Maritaina koji govori o formalnoj logici. Riječ je vrlo aktualnim izdanjima nastalim 30-tih godina 20. st. Od domaćih izdanja autor se služi imena poput Đure Arnolda, koji je 1923. god. objavio “Logiku za srednja učilišta”, zatim konzultirao je i djelo Vladimira Filipovića “Logika za srednje škole” koje je izdano 1941. god. Osim toga, autor spominje i djelo Karla Grimma o indukciji.

Ako pogledamo strukturu tih predavanja, možemo vidjeti da ona prate klasičnu strukturu koju smo već spomenuli u analizama prethodnih

⁴⁸ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 18. Usp. J. DONAT, *Logica et intrductio in philosophiam christianum*, Innsbruck, 1922.

materijala s jednom malom iznimkom u koncepciji. Dakle, rad ima četiri dijela: “de idea”, “de iudicio”, “de ratiocinio” i na koncu “de methodo”, dio u kojem je uklopljen “de argumentatione”. Tekst je cijeli na latinskom jeziku, na vrlo sustavan način prikazuje klasičnu problematiku logičkih postavki, ali donosi na temelju konzultiranih autora njihova suvremena promišljanja o pojedinim pitanjima vezano, uz primjerice, govor o univerzalijama, zatim o silogizmima, metodi indukcije te o pogriješkama u argumentiranju.⁴⁹ Osim tih materijala iz 1959. god. pronašli smo skripta koja je izradio mons. Božo Milanović, rektor Visoke teološke škole u Pazinu,⁵⁰ a koja su se vjerojatno koristila u nastavi logike na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu. Materijali su rađeni prema Donatu i Carolusu Boyeru, isusovcima i možemo reći da sadrže klasičnu logičku strukturu, koju smo susreli kod Donata.

Nakon Drugoga vatikanskog sabora do današnjih dana možemo reći da se logika predavala uglavnom po domaćim autorima Đuri Arnoldu,⁵¹ Vladimiru Filipoviću,⁵² Gaji Petroviću⁵³ i u novije vrijeme Srećku Kovaču.⁵⁴ Od stranih autora u novije vrijeme konzultirani su Selvaggi⁵⁵ te Kamlah i Lorenzen.⁵⁶ Predavanja unazad nekih petnaestak godina uglavnom su strukturirana na način da je na početku uvod u sustav tradicionalne logike s posebnim osvrtom na moderna shvaćanja, tumačenja i primjenu nove logike. Nakon toga iznosio se Aristoteolov nauk o pojmu, sudu i zaključivanju. Potom su istraživani Kantovi i Hegelovi pristupi logici, a uključena je i Wittgensteinova teorija značenja⁵⁷ te suvremena hermeneutika. Osim toga, detaljno se iznosila i problematika deduktivne i induktivne metode te problemi hrvatskoga logičkog nazivlja te se također u novije vrijeme daje i prikaz povijesnog razvoja logike u Hrvatskoj.⁵⁸ Logika se danas predaje u zimskom semestru I. godine studija i nosi 2 ECTS⁵⁹ boda.

Na temelju istražene literature zaključno možemo konstatirati da je

49 Usp. V. KEILBACH, *Logica formalis*, Zagreb, 1946.

50 Usp. B. MILANOVIĆ, *Logika i noetika (skripta)*, Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1959.

51 Usp. G. ARNOLD, *Logika*, Zagreb, 1923.

52 Usp. V. FILIPOVIĆ, *Logika*, Zagreb, 1941.

53 Usp. G. PETROVIĆ, *Logika*, ŠK, Zagreb, 1991.

54 S. KOVAČ, *Logika*, Zagreb, 2000.

55 F. SELVAGGI, *Elementi di logica*, Roma, 1984.

56 Usp. W.KAMLAH-P.LORENZEN, *Logische Propädeutik-Vorschule des vernünftigen Redens*, Mannheim-Wien-Zürich, 1990.

57 U tom kontekstu posebno je bilo konzultirano djelo: I. MACAN, *Wittgensteinova teorija značenja*, Zagreb, 1996.

58 Konzultirani redovi akademske godine od 1995./1996.. do 2007./2008.

59 ECTS je kratica za European Credit Transfer and Accumulation System kojim se izračunava opterećenost određenog predmeta.

nastava logike na filozofsko-teološkomu učilištu u Đakovu kroz prethodnih dvjesto godina upoznala generacije studenata sa osnovnim logičkim zakonima i strukturama mišljenja. Istinitosti i sigurnosti spoznaje veliki doprinos dala je "logica maior" tj. kritika.⁶⁰

2. Epistemologija (kritika): nekad i danas

U depou smo pronašli još jedan tekst s početka 20. st. za koji kao i za spomenuti tekst koji govori o logici možemo pretpostaviti da se radi o materijalima prof. Markovića. Tekst je napisan na latinskom jeziku, tintom, krasopis vjerojatno jednoga studenta. U prvom dijelu tih materijala govori se o "de veritate logica" i poziva se na autora Windelbanda koji tu istinu naziva "die transcendente Wahrheit".⁶¹ U ocjeni lažne logičke istine iznosi se pet mišljenja u diskursu s Kantom, Schuppeom, Wundtom, te pragmatizmom, simbolizmom i psihologizmom. U tim tekstovima obrađuju se i spoznajni sustavi i to skepticizam stari i novi (Montaigne, D. Hume), realizam u kome se spoznajna sigurnost temelji na tri istine: "existentia propria", "principium contradictionis" i "aptitudo mentis ed veritatem assequendam". Osim toga, u tekstu možemo pronaći i "de testimonio conscientiae" razlikujući direktnu i refleksivnu svijest. Kao izvor spoznaje navodi se i vanjsko iskustvo, gdje se, primjerice, osobito elaborira G. Berkeleya. Ovaj je tekst dobro obrazložen i vrlo suvremen za ono vrijeme.⁶² U depou smo također pronašli i originalan tekst po kojem je moguće da su nastala predavanja prof. Markovića koja su zabilježena u gore spomenutim bilješkama. Da je to vjerojatno, tako govori i činjenica da u analizi tih

⁶⁰ Koristimo naziv "kritika" s obzirom da je kroz povijest filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu taj termin nekako bio najčešće u uporabi iako se povremeno susrećemo i s nekim drugim terminima poput primjerice "noetika", dok se danas taj kolegij naziva epistemologija.

⁶¹ Hrv. prijevod: "Transcendentalna istina".

⁶² Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 18. Kad smo spominjali izvore za logičko istraživanje kojima su se služili profesori i studenti filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu, onda smo u fusnoti istaknuli i djelo Josipa Stadlera koje je zapravo jedan filozofski sustav gdje uz logiku, nalazimo još i kritiku te ontologiju. Kao i za logiku tako i za Stadlerovu kritiku možemo reći da je bila u uporabi u vremenu s početka 20. st., a zadržala se i kasnije. U sklopu toga djela možemo detaljnom analizom uočiti klasičnu strukturu te filozofske grane. U prvom dijelu rada govori se o naravi logičke istine i sigurnosti. Naime, tu se obrađuju temeljna pitanja pojma istine, neistine, govori se o sigurnosti, dvojbi, vjerojatnosti i sumnji. Zatim se razlaže problematika četiri vrela istine, a to su nutarnji osjet, vanjski osjet, spoznajne moći i vrelo ili ugled. Na koncu autor govori o značenju istine i principu sigurnosti. Usp. J. STADLER, *Kritika*, u: ISTI, *Filosofija*, svz. II, Vogler i drugovi, Sarajevo, 1905.

bilježaka i originalnoga Donatova djela možemo uočiti doslovno identične rečenice. U analizi Donatove kritike vidljivo je da spomenute bilješke vjerno prate čitavu strukturu toga djela i sažeto iznose sve njegove teze, koje autor detaljno obrazlaže na gotovo dvjesto stranica teksta.⁶³

U uporabi su bili i materijali mons. Bože Milanovića, radeni prema autoru J. de Vriesu.⁶⁴ U prvom dijelu govori se o vrijednosti ljudske spoznaje, a u drugom je riječ o općim pojmovima. U trećem se dijelu obrađuju prvotna načela, a u četvrtom spoznaja vanjskoga svijeta, sigurnost spoznaje vanjskoga svijeta i mogućnost znanstvene spoznaje. Nakon Drugoga vatikanskog koncila koncepcija nastave kritike biva osvježena novim autorima i novim dostignućima u sklopu te filozofske discipline što možemo pratiti u materijalima po kojima je dr. o. Radogost Grafenauer, isusovac, inače profesor kritike i drugih filozofskih disciplina na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu predavao u razdoblju od 1960. do 1966. god.⁶⁵

U svojim predavanjima Grafenauer je isticao da svu našu spoznaju treba podvrgnuti kritici i ispitati temelje bez sumnje u nju, nego apstrahirajući od nje. On smatra da kritiku trebamo početi ispitivanjem naših svjesnih doživljaja. Ispitivanje svjesnih doživljaja očituje nam njihovu stvarnost: sigurno znamo da su ti svjesni doživljaji naši i da na njih djelotvorno utječemo. Također autor osim navedenoga raspravlja i o stvarnoj vrijednosti općih pojmova te o načelu protuslovlja za koje kaže da ima objektivnu, opću i ontološku vrijednost. U tom kontekstu on posebnu pažnju posvećuje apriornim sudovima koji su našoj spoznaji jedina odskočnica za prijelaz u transcendentalnu stvarnost. Tu također spominje načelo dostatnoga razloga i uzročnosti kao apriorne sintetičke sudove. U duhu takvoga razmišljanja odbacuje se skepticizam i relativizam, a pozitivizam i spoznajni teorijski idealizam smatraju se neopravdanima te neodrživima.⁶⁶

I u najnovije vrijeme možemo reći da je sadržaj nastave kritike aktualan, ali i klasičan. Od literature koriste se i stariji i noviji naslovi. Od starijih tu možemo spomenuti djelo Stjepana Zimmermanna *Nauka o spoznaji*,⁶⁷ osim toga predavači se često pozivaju i na djelo H. Boškovića *Problem spoznaje*.⁶⁸ Od domaćih autora još se spominje Ivan Macan i njegova *Filozofija spoznaje*.⁶⁹ Od stranih autora spominje se kao

⁶³ Usp. J. DONAT, *Critica*, Innsbruck, 1924.

⁶⁴ Usp. B. MILANOVIĆ, *Logika i noetika (skripta)*, Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1959.

⁶⁵ Usp. M. SRAKIĆ, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996.*, u: *Diacovensia* IV. (1996.), br. 1, str. 240.

⁶⁶ Usp. R. GRAFENAUER, *Predavanja iz kritike i psihologije*, Zagreb, 1967.

⁶⁷ Usp. S. ZIMERMANN, *Nauka o spoznaji*, Zagreb, 1942.

⁶⁸ Usp. H. BOŠKOVIĆ, *Problem spoznaje*, Zagreb, 1931.

⁶⁹ Usp. I. MACAN, *Filozofija spoznaje*, FTI, Zagreb, 1997.

konzultirana literatura djelo Nicolaia Hartmanna *Osnovne crte jedne metafizike spoznaje*,⁷⁰ H. G. Gadamer i djelo *Istina i metoda*⁷¹ te također djelo C. Hubera *Critica del sapere*⁷² i A. Kellera *Allgemeine Erkenntnistheorie*.⁷³

Što se tiče sadržaja predavanja od 90-tih godina ona imaju ustaljenu strukturu, koja je ipak bogatija od predavanja koja su bila aktualna prije. Naime, prvotno se razrađuje povijesni prikaz problema spoznaje u antici (Heraklit, Parmenid, Platon, Aristotel i napose Augustin) i u modernoj filozofiji nakon Descartesa i Kanta. Zatim se sustavno raspravlja o osnovnim elementima spoznaje: spoznaji, istini, refleksivnoj dimenziji, odnosu logičke i ontologijske istine, samosvijesti, evidenciji, mišljenju i sigurnosti. Nakon toga pristupa se obradi osjetilne i intelektualne spoznaje, spoznajne svijesti, govori se o apstrakciji i problemu općih pojmova te o spoznaji prvih načela. Na koncu se studente suočava sa spoznajnoteorijskim problemima: realizmom, idealizmom, materijalizmom, racionalizmom, empirizmom, skepticizmom, i relativizmom. Na koncu se govori i o "ethosu istine", tj. životnom odnosu spoznaje i djelovanja.⁷⁴ Kritika ili epistemologija se danas predaje u ljetnom semestru I. godine studija i nosi 3 ECTS boda.

Na kraju ovoga presjeka kojim smo pokušali vidjeti dosege nastave filozofije spoznaje, tj. kritike u ovom i prošlom stoljeću, možemo reći da su predavači kritike kontinuirano nastojali upoznati svoje slušače s glavnim temama filozofijske teorije spoznaje te sustavnim pregledom spoznajnoga problema osposobljavali ih za (samo)kritičku prosudbu raznovrsnih pitanja o spoznaji.

3. Opća metafizika ili ontologija: nekad i danas

Opća metafizika ili ontologija, kao i logika i kritika ima svoj kontinuitet na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu. Spomenuli smo da se predavala, već u 19. st. po Selsu, a u 20. st. predavana je na način da su profesori konzultirali mnogobrojnu literaturu. Jedno od sustavnijih djela svakako je ono Josipa Stadlera koji u svom filozofskom sustavu uza spomenute logiku i kritiku donosi i ontologiju. Tekst je objavljen početkom

⁷⁰ Usp. N. HARTMANN, *Osnovne crte jedne metafizike spoznaje*, Zagreb, 1976.

⁷¹ Usp. H. G. GADAMER, *Istina i metoda*, Sarajevo, 1978.

⁷² Usp. C. HUBER, *Critica del sapere*, Roma, 1989.

⁷³ Usp. A. KELLER, *Allgemeine Erkenntnistheorie*, Stuttgart, 1982.

⁷⁴ Konzultirani redovi akademske godine od 1990./1991. do 2007./2008.

20. st. i može se pretpostaviti da je bio konzultiran u to vrijeme, a sasvim sigurno i kasnije.⁷⁵

Pronašli smo izričit rukopis prof. Markovića, koji potječe iz doba kad je on predavao od 1925. do 1932. god. Riječ je zasigurno o materiji po kojoj je predavao ovaj kolegij. On prvo analizira princip identiteta, ali samo u skicama, vrlo kratko, zatim obrađuje “distinctio”: realis, rationis, minor, maior i to u duhu skolastike. Nakon toga slijedi teoretiziranje o “de ente rationis”, osam kratkih teza “de possibilibus”. Potom obrađuje problematiku odnosa akta i potencije. Najopširnije je obrađeno pitanje o uzrocima i to osobiti “causa efficiens” s posebnim osvrtom na povijest toga problema kod J. Lockeja i D. Humea. Zatim u tim materijalima autor obrađuje i pitanje “de substantia” gdje se obrađuju Descartes, Leibniz, Kant, Paulsen i materijalisti. Susrećemo i naslov “de supposito et persona”, što ukazuje na određena dostignuća personalne ontologije koja su bila prisutna. Spominje se i Boecijeva definicija osobe iz srednjega vijeka: “rationalis naturae individua substantia.” Također imamo i kratki tekst o analogiji, dok od transcendentala susrećemo samo “unum”, ali su u tekstu ostavljene prazne stranice nakon toga tako da možemo pretpostaviti da tu treba još doći tekst o ostalim transcendentalima. Na kraju je rasprava “de ente et essentia”. Ovaj tekst spominje glavne metafizičke teme, osim principa individualnosti.⁷⁶ Ipak moramo reći da taj tekst iako obrađuje razna metafizička pitanja ipak predstavlja samo određene skice prema autoru kojeg je trebalo konzultirati. Možemo pretpostaviti da je kao i u slučaju logike i kritike riječ o autoru Donatu, jer u njegovom originalnom tekstu kojeg smo pronašli vidimo tu istu klasičnu strukturu, osim dodatka o estetici što ga Donat donosi na koncu djela.⁷⁷

Pedesetih godina 20. st. ontologiju je predavao prof. Marinko Prepunić, čijih je nekoliko materijala sačuvano, između ostaloga i onaj iz ontologije. Ti materijali iz ontologije sadrže potpuno klasičnu strukturu, ko-

⁷⁵ Stadlerov tekst slijedi klasičnu metafizičku strukturu, gdje on na početku općenito govori o samom pojmu “metafizika” te govori o njoj kao znanosti. U prvom dijelu rada raspravlja o biću općenito i o njegovim svojstvima. U drugom dijelu spominje transcendentalna svojstva bića. Potom slijedi govor o najvišim kategorijama bića, a zatim o uzrocima i savršenostima bića po savršenosti same stvarnosti, po načinu kako biće opstoji i po redu te ljepoti. Usp. J. STADLER, *Opća metafizika ili ontologija*, u: ISTI, *Filosofija*, svz. III, Vogler i drugovi, Sarajevo, 1907. Od starijih autora možemo reći da je u uporabi bila i Bauerova ontologija još iz 1894. god.

⁷⁶ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 18-19.

⁷⁷ Usp. J. DONAT, *Ontologia*, Innsbruck, 1921.

ju smo već prethodno spomenuli bez ikakvih novih spoznaja i promišljanja o ovoj problematici.⁷⁸ Moramo napomenuti da je 1966. god. u vrijeme svoga djelovanja kao profesor u Đakovu p. Miljenko Belić objavio svoja skripta iz ontologije koja su izašla kao ciklostilsko izdanje 1967. u Đakovu, a 1982. god. u Zagrebu. O p. Miljenku Beliću i njegovoj filozofiji mnogo je toga rečeno i napisano. Tako je 1996. god. izišao zbornik *Ljepota istine*,⁷⁹ priređen njemu u čast, a prošle je godine objavljeno i njegovo djelo koje obrađuje ontološku problematiku pod naslovom *Ontologija. Biti, a ne biti što to znači?*⁸⁰ koje velikim dijelom sadržava i spomenuta predavanja koja sadrže jasno izraženu tomističko-aristotelovsku ontologijsku sintezu koja permanentno uranja u ontoteologiju kojoj analogija do koje p. Belić osobito drži omogućava razna sricanja o neslućenim dubinama Božjega bića.⁸¹

Prof. Slavko Platz ontologiju je uglavnom predavao na temelju skripta za uporabu studenata koja je izradio Josip Ćurić, isusovac. Dostupan nam je bio rukopis iz 1984. god. Građa toga priručnika strukturirana je po principu teza, gdje se u početnoj želi vidjeti što ontologija proučava, tj. nastoji se ontologiju definirati. Druga teza ističe da je najprikladnije u ontološko umovanje zaći kroz afirmaciju bića, kojom se životno očituje i transcendentija subjektivne svijesti i metafizički značaj objektivne stvarnosti. Na koncu elaboracije te druge teze autor donosi i princip identiteta, čime se naslanja na treću tezu analognosti ljudske spoznaje i tu se iznosi analogna struktura same stvarnosti. Nakon toga u četvrtoj tezi govori se o tome da je biće kao takvo relacijalno, tj. otvoreno prema drugome, pod vidom dijalektičnosti, dijagonalnosti i kreativnosti. Snagom bitka, biće se predstavlja kao dinamično, tj. aktivno. U ograničenim bićima aktivnost se označava kao prijelaz iz potencije u aktualnost pri čemu do izražaja dolazi načelo tvorne uzročnosti i načelo svršnosti. Također snagom bitka biće se manifestira kao istinito jer mu je bitak izvor istosti, misaonosti i prisebnosti, a osim toga biće je snagom toga istog bitka i dobro, čime zlo u tom kontekstu ostaje nerješiv misterij. Na temelju spomenute samosvojnosti, prisebnosti i odgovornosti biće kao osoba daje smisao cjelokupnoj svjetskoj stvarnosti s kojom

⁷⁸ M. PREPUNIĆ, *Ontologija*, Đakovo, 1958. Autor u navedenim materijalima donosi sljedeću strukturu: Uvod, što je metafizika?, predmet i razdioba, o biću i bitku uopće (pojam bića, analogija, nebiće ili ništa, biće uma, biće kao bit, svojstva biti), čin i moć (akt i potencija), transcendentalna svojstva bića, kategorije (supstancija, govor o hipostazi i osobi, svojstva supstancije, akcidenti, odnosi), uzroci.

⁷⁹ Usp. M. STEINER (ur.), *Ljepota istine*, FTI, Zagreb, 1996.

⁸⁰ Usp. M. BELIĆ, *Ontologija. Biti, a ne biti što to znači?*, FTI, Zagreb, 2007.

⁸¹ Usp. D. MIŠČIN, *Predgovor: Ontologija radosti Miljenka Belića*, u: M. BELIĆ, *Ontologija. Biti, a ne-biti Što to znači*, FTI, Zagreb, 2007. str. 10.

dostiže svrhu životnoga i povijesnoga realiziranja u zajedništvu s Bogom.

Od 90-tih godina do današnjih dana struktura predavanja ontologije je ustaljena na način da se prvo tumači porijeklo, sadržaj i odnos pojmo-va “prva filozofija”, “metafizika” i “ontologija”, mjesto i važnost u filozofiji te odnos sa znanošću, mitologijom, religijom i kulturom. Obraduju se problemi povezani s pojmom bića, vrstama i analogijom bića. Govori se o biti kao načinu bitka bića i bitku kao zbiljnosti bića te načelu neprotuslovlja. Tumači se na koji je način zbiljnost bitka posljednji temelj realnosti bića, govori se o realnoj razlici bitka i biti, o kompoziciji biti i zbiljnosti bitka kao temeljnoj strukturi stvorenih bića. Daje se također osnovno tumačenje o transcendentnim i kategorijalnim vidicima bića. U dijelu koji govori o uzročnosti, govori se o iskustvu, spoznaji, vrstama i naravi uzroka te njihovoj važnosti u filozofiji, teologiji i znanosti.⁸² Ontologija se danas predaje u zimskom semestru I. godine studija i nosi 3 ECTS boda.

Od literature uz Aristelovu *Metafiziku*⁸³ i Tomino djelo *O biću i biti*⁸⁴ predavači koriste i dalje Čurićevu i Belićeovu ontologiju, ali i skripta *Opća metafizika*⁸⁵ koja je priredio p. Anto Mišić prema autorima Alviri, Clavelu i Melondu. Od stranih autora spominju se B. Weissmar i njegovo djelo *Ontologie*⁸⁶ te Henrici i djelo *Introduzione alla metafisica*⁸⁷ te također Lotzovo djelo *Ontologia*.⁸⁸

4. Filozofska antropologija (metafizička psihologija): nekad i danas

Filozofska antropologija jest kolegij koji se nije od početka tako zvao, naime dugo vremena se koristio najsličniji naziv metafizička psihologija, dok još u 19. st. taj kolegij je bio poznat pod nazivom psihologija. Od 1979. god. u redu školske godine Visoke bogoslovne škole spominje se filozofska antropologija. S vremenom se pojavila i eksperimentalna psihologija, koja se u početku predavala zajedno s metafizičkom psihologijom, no s vremenom su se odvojile.

U depou smo iz ovoga područja pronašli skup uvezanih bilježnica,

⁸² Konzultirani redovi akademske godine od 1990./1991. do 2007./2008.

⁸³ Usp. ARISTOTEL, *Metafizika*, Zagreb, 1985.

⁸⁴ Usp. T. AKVISNKI, *O biću i biti*, Zagreb, 1981.

⁸⁵ Usp. T. ALVIRA - L. CLAVELL - T. MELENDO, *Opća metafizika* (hrv. prijevod priir. Anto Mišić), Zagreb, 1995.

⁸⁶ Usp. B. WEISSMAR, *Ontologie*, Stuttgart, 1985.

⁸⁷ Usp. P. HENRICI, *Introduzione alla metafisica*, Roma, 1982.

⁸⁸ Usp. J. B. LOTZ, *Ontologia*, Herder, 1963.

rukopis pisan tintom bez ikakve datacije koji sadrži sljedeće naslove: “de vita”, “potentiae activae vitales”, “o osjetilima”, “o duši” s poznatom Aristotelovom definicijom duše. Spominju se i neki filozofi na temu života: Toland, Lamettrie, Holbach, Feuerbach, Haeckel, Bergson. Autor se u govoru o intelektualnim činima i spoznaji izričito poziva na Donata. Postoji unutar tih materijala i jedan tekst “de intellectu”, također se govori o slobodi volje te se o toj problematici raspravlja s Kantom, deterministima i materijalistima. Ovaj tekst uzima u obzir glavne teme i brojne filozofske sustave, pa i one aktualne te ga možemo smatrati vrlo suvremenim za ono vrijeme. Na kraju toga sveska pomalo iznenađuje tekst o empiričkoj psihologiji. Tekst je pisan na njemačkom jeziku. Ima 35 stranica i raspravlja o osjetilima, o boji, hipnotizmu, posthipnotičkoj sugestiji, doduše bez oznake autora. Prema tome, svakako je zanimljivo spomenuti da se već u 20-im godinama u Đakovu proučavala eksperimentalna psihologija.⁸⁹

Iz 1940. god. imamo tekst honorarnoga nastavnika na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu isusovca Karla Grimma. Riječ je o materijalima po kojim je najvjerojatnije predavao. Tako se u uvodu govori o tome što je psihologija i čime se bavi. Potom se u prvom dijelu razrađuje pitanje života općenito. Govori se i o životnom početku, o vitalizmu, neovitalizmu, mehanizmu. Autor govori o dokazima za egzistenciju, narav i svojstva životnoga počela te o razlici između živoga i neživoga. Na koncu rasprave o životu govori o početku života. Spominju se mišljenja o samorodstvu i transformizmu u sklopu čega se polemizira s Lamarckom, Darwinom i teorijom descendencije. Drugi dio rada govori o svijesti, a osobito je zanimljiva i aktualna problematika nesvjesnoga, gdje autor polemizira s Freudom i Adlerom te modernim okultistima i spiritistima. U kritici tih pravaca i Freudove psihoanalize on naglašava i dokazuje da nema nesvjesnih intencionalnih čina i dokazuje da freudizam i adlerizam valja odbaciti. U trećem se odsjeku vrlo detaljno govori o spoznaji, gdje se posebna pažnja posvećuje osjetnoj spoznaji, zatim inteligenciji u životinja i o ljudskom razumu. Sljedeći odsjek govori o težnji gdje se osobito spominju razumska i osjetna moć težnje, raspravlja se o umjerenom determinizmu i indeterminizmu te se donose dokazi za slobodu i to psihologijski, moralni i metafizički. Peti odsjek rada je posvećen duši gdje se govori o tome što je i kva je duša, također se govori o njezinoj supstancijalnosti i neumrlosti te se donose tri dokaza za to: metafizički, moralni i eudomonologijski. U posljednjem dijelu rada govori se o duši i tijelu s posebnim naglaskom da je duša supstancijalna forma tijela.⁹⁰

U konačnici možemo konstatirati da je riječ o vrlo respektabilnom

⁸⁹ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 19.

⁹⁰ Usp. K. GRIMM, *Metafizička psihologija*, Zagreb, 1940.

djelu koje je takvo i po literaturi koju autor citira, a ono obuhvaća uglavnom autore koji su nekoliko godina prije nastanka tih materijala objavljivali svoje radove što samo govori da je autor pratio problematiku i da je njegovo istraživanje za ono vrijeme bilo vrlo aktualno.⁹¹ Imamo iz 1958. god. skripta mons. Bože Milanovića, koja je nastala na temelju djela Alexandera Wilwolla *Psychologia metaphysica*. Tu se obrađuju teme poput postojanja supstancijalne duše, naravi duše i ljudske osobe (spoznaja, težnje i čuvstva, duša kao supstancija, ljudska osoba) te postanak i svrha duše.⁹²

U depou smo pronašli jedan materijal gosta predavača na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu Radogosta Grafenauera. Riječ je o skriptama iz 1967. god. u kojima on obrazlaže da život biljke ne izvire iz same materije nego iz supstancijalne forme, da osjetnim moćima životinje upravlja nagon i da početak života u svemiru upućuje na genijalnoga stvoritelja. Nadalje, govori se o sintezi duše i tijela u čovjeku, govori se o tome da razumsko shvaćanje nadilazi osjetnu moć te da su razumski čini duhovni premda ovise o materiji. Na koncu se ističe da je čovjek u proizvoljnim činima volje ravnodušan i slobodan.⁹³ Drugim riječima, možemo reći da ovaj kratki tekst donosi uglavnom globalnu strukturu metafizičke antropologije. Također ovdje treba dodati da je prof. Miljenko Belić izdao 1967. god. skripta ciklostilom pod naslovom *Metafizička antropologija*. God. 1993. Filozofski institut Družbe Isusove pod istim nazivom tiskao je i knjigu, koja je samo malo izmijenjeni sadržaj ovih njegovih predavanja.⁹⁴

U novije vrijeme većinu građe metafizičke psihologije obrađuje filozofska antropologija. U sklopu nje početno se obrađuje povijesni razvoj naziva i objekt filozofske antropologije. Antropološki se obrađuje pitanje ljudske spoznaje, volje, egzistencije i slobode te se s posebnom pažnjom tumači odnos ljudske i apsolutne Božje slobode. Nadalje, govori se o tjelesnosti kao važnoj strukturalnoj dimenziji čovjekova bitka. U tom kontekstu raspravlja se i o problemu dualizma. Veliku ulogu ima i razrada pitanja vremenitosti i povijesnosti, a intersubjektivnost koja dolazi do puni-

⁹¹ Tako od autora koji su se bavili metafizičkom psihologijom spominju se Donat i Römer, a od domaćih Zimmermann. Od autora koji su se bavili eksperimentalnom psihologijom spominje se već nekoliko puta spomenuti Driesch i njegovo djelo *Philosophie des Organischen* (Leipzig, 1928.), Fröbes i djelo *Lerbuch der experimentellen Psychologie* (Freiburg, 1929.), zatim Lindworsy i *Experimentelle psychologie* (München, 1932.) i Willwoll i djelo *Begriffsbildung- Eine psychologische Untersuchung* (Leipzig, 1926.)

⁹² Usp. B. MILANOVIĆ, *Metafizička psihologija (skripta)*, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1958.

⁹³ Usp. R. GRAFENAUER, *Metafizička antropologija*, Katehetski institut, Zagreb, 1967.

⁹⁴ Usp. M. BELIĆ, *Metafizička antropologija*, FTI, Zagreb, 1993.

ne u “amor benevolentie” potencira se kao bitno određenje ljudskoga bića. Istražuje se čovjek kao osoba, gdje se donosi povijesni razvoj toga pojma i osnovne postavke klasičnoga suvremenog poimanja osobe. Također veliku ulogu tu imaju elementi transcendencije ljudskoga bića: problem materijalizma i pitanje ljudskoga duha te filozofski principi i interpretacija ljudske duše. Dio predavanja posvećuje se i pitanju smrti i besmrtnosti te se na koncu daje metafizička refleksija o uskrsnuću.⁹⁵ Od autora u uporabi su klasici filozofske antropologije, a to su djela Schelera, Plessnera i Gehlena. Osim njih koristi se spomenuto djelo Miljenka Belića, zatim *Filozofska antropologija*,⁹⁶ Hotimira Burgera, Corethovo djelo *Was ist der Mensch?*,⁹⁷ Haeffnerova *Filozofska antropologija*,⁹⁸ Reichmannovo djelo *Philosophy of the Human Person*⁹⁹ te Valverdeovo djelo *Der Mensch als Person*.¹⁰⁰ U obradi se koriste i brojni relevantni članci s toga područja. Filozofska antropologija danas se predaje u zimskom i ljetnom semestru II. godine studija i nosi ukupno 6 ECTS bodova.

Na temelju istražene građe možemo vidjeti da je nastava metafizičke psihologije ili filozofske antropologije (kako ju danas nazivamo) omogućavala sustavno shvaćanje bogatstva i dinamičnosti konstitucije svakoga ljudskog bića kao polazišta u vrednovanju njegova dostojanstva i mogućnosti. Može se uočiti da su se pritom predavači služili kompleksnim metodama koje su obuhvaćale fenomenološke, transcendentalne i ontološke sastavnice.

S obzirom da smo na početku spomenuli kako je eksperimentalna ili kako još ju neki nazivaju empirička psihologija do nedavno predavana u sklopu metafizičke psihologije na kraju ovoga dijela rada spomenut ćemo i njezinu situaciju danas na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu. Ona se predaje u ljetnom semestru s po dva sata tjedno i nosi 3 ECTS boda. Strukturirana je kao predmet opisnoga karaktera kojemu je cilj predstaviti područja od posebnoga interesa za psihologiju. Na početku predavanja definira se psihologija kao znanost, a zatim se pristupa istraživanju povijesnoga razvoja te znanosti. Govori se također o metodama i tehnikama kojima se služi u proučavanju i istraživanju psihičkoga života čovjeka. Posebna pažnja posvećuje se dinamičkoj psihologiji s obradom triju faza: informativne, operativne i tendencijalne. U sklopu kolegija donosi se i kratak pregled teorija oso-

95 Konzultirani redovi akademske godine od 1995./1996. do 2007./2008.

96 Usp. H. BURGER, *Filozofska antropologija*, Zagreb, 1993

97 Usp. E. CORETH, *Was ist der Mensch*, Innsbruck, 1980.

98 Usp. G. HAEFFNER, *Filozofska antropologija*, Breza, Zagreb, 2003.

99 Usp. J. B. REICHMANN, *Philosophy of the Human Person*, Chicago, 1985.

100 Usp. C. VALVERDE, *Der Mensch als Person*, Paderborn, 1999.

bnosti, posebno se obrađuju tipovi, crte, temperament i karakteri ličnosti. Zaključno se istražuje odnos pojedinca i okoline, prilagodba ličnosti i mehanizmi obrane.¹⁰¹

5. Kozmologija: nekad i danas

Arhivska građa vezana uz kozmologiju seže s početaka 20. st. Naime, pronašli smo vrlo opsežan rukopis pisan tintom, na latinskom jeziku s djelomičnom oznakom stranica. U tekstu se spominje petnaest različitih teza o složenosti fizičkih tjelesa od materije i forme i obrađuju se najviše akcidenti fizičkoga svijeta, posebno oni po kvantiteti. Spominju se atomi kao posljednje nedjeljive čestice, govori se o Leibnizovu dinamizmu i filozofskom atomizmu. U tekstu se može pronaći i opširna rasprava “de motu” s četrnaest teza, te također “de loco”, “de spatio” (gdje imamo osobito vrijednu raspravu s Kantom) i “de tempore”. Autor zastupa postojanje realnoga prostora i vremena. U tekstu se u nekoliko navrata može vidjeti da se autor poziva na Donata, pa logično pretpostavljamo da je tekst raden prema Donatovu djelu *Cosmologia*¹⁰² koje je nastalo u to vrijeme. Možemo reći da je u tekstu malo zastupljena do tada poznata fizika i kemija, kao i učenje Rudera Boškovića. Primjerice, nema ništa iz fizike elemenata, niti iz astronomije, ni analize staroga i novoga nazora na svijet, te se nigdje ne obrazlaže položaj čovjeka u kozmosu.¹⁰³ Ni u Donatovu djelu ne nalazimo ta pitanja, ali zato nailazimo na zanimljivu raspravu o svijetu kao univerzumu i o njegovoj svrsi, a susrećemo u pojedinim ekskursima i aktualne probleme evolucionizma.

Osim tih materijala vrijedno je istaknuti i skripta iz kozmologije što ih je napisao već spomenuti prof. Marinko Prepunić, koja su mnogo suvremenija i radena su po rimskom autoru Hoenenu. Tamo se raspravlja o vlastitostima tjelesa, o količini, o gibanju, o mjestu, o prostoru, vremenu i o kakvoći tjelesa te o njihovom djelovanju i prirodnim zakonima. Posebna rasprava posvećuje se životu bilja i životinja.¹⁰⁴ Dvije godine posli-

¹⁰¹ U arhivu imamo skripta Bože Milanovića iz 1960. god. koja je radena po Fröbesu i njegovom djelu *Psychologia experimentalis* iz 1937. god. Govori se o osjećaju uopće (vid, sluh, okus, opip, miris) o pojedinim osjećajima, o predočavanju i opažanju, o asocijaciji spoznaja, o osjetilno razumskoj spoznaji, o razumnoj spoznaji, o višim ili razumnim čuvstvima, o volji i psihičkom razvoju i abnormalnosti svijesti (spavanje, sanjanje, hipnotizam, sugestija, duševne bolesti).

¹⁰² Usp. J. DONAT, *Cosmologia*, Innsbruck, 1915.

¹⁰³ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 20.

¹⁰⁴ Usp. M. PREPUNIĆ, *Kozmologija*, Đakovo, 1958.

je Radogost Grafenauer izdao je također skripta iz kozmologije u kojima je uzeo u obzir suvremene pozitivne znanosti poput fizike, kemije, biologije. U tim materijalima on raspravlja o tijelima uopće i o materiji. Analizira živa tjelesna bića i život te posebnu pažnju posvećuje filozofskoj interpretaciji svijeta i prirode.¹⁰⁵

Iz 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća pronašli smo skripta dr. Anića-Milića koja su bila u uporabi. Ti materijali su strukturirani na način da autor prvo počinje obrađivati tradicionalna pitanja o prirodi gdje govori o strukturi fizičkoga bića, o Aristotelovu doprinosu filozofiji prirode, zatim se dosta pažnje posvećuje i metafizičkim pitanjima odnosa supstancije i akcidenata te se ukratko istražuje hilemorfistička struktura bića. Nakon toga govori se o novim srednjovjekovnim vizijama svijeta, gdje se osobito podosta pažnje posvećuje sv. Tomi i njegovom nauku. Potom se analizira priroda u modernom poimanju, gdje se govori o napretku fizike, kemije te se velika pažnja posvećuje shvaćanju atomizma. Spominju se revolucionarni okreti u 20. st. prije svega Einsteinova teorija relativnosti, ali i kvantna teorija i mehanika. Na koncu autor donosi dijagnozu znanstvenoga stanja gdje se ponovno vraća na osnovne fizičke i metafizičke postulate kojima nastoji utemeljiti odnos čovjeka i prirode. Naime, tu se može vidjeti da autor drži do toga da je filozofija o prirodi svojevrsna propedeutika za opću filozofiju, ako čovjek od dublje refleksije o vlastitom i specifičnom objektu svoga intelekta koji je “quidditas” materijalnih stvari mora prijeći k najopćenitijim i transcendentnim idejama koje očituju strukturu čitave realnosti, kao što su ideja bića, jedinstva, mnoštva, isitne, dobrote, ljepote, akta i potencije, supstancije i akcidenata.¹⁰⁶

Traktat kozmologija u posljednje vrijeme predaje se na način da se na samom početku kozmologija definira kao filozofska disciplina i naglasi njezino značenje za tumačenje prirode i prirodnih znanosti. Osnovno polazište jest čovjekova uronjenost u svijet i njegov odnos prema njemu. Iz antičke slike svijeta promatra se Aristotelovo poimanje fizičkoga bića. Potom se osobito stavlja naglasak na kopernikanski obrat i njegovo značenje za moderno proučavanje prirode. Promatra se i Newtonova slika svijeta te paradigmatički obrat koji se dogodio Einsteinovom teorijom relativnosti. Govori se o razvoju prirodnih znanosti, njihovu jedinstvu teorijama i ulozi u modernoj slici svijeta. Tu se također stavlja naglasak na odnos biološko – kemijsko – fizikalno te se proučava i često aktualizirani problem evolucije s njezinim različitim tumačenjima.¹⁰⁷ Od literature u uporabi su mnogi članci s ovoga područja te aktualna domaća i strana litera-

¹⁰⁵ Usp. R. GRAFENAUER, *Kozmologija*, Zagreb, 1960.

¹⁰⁶ Usp. S. M. ANIĆ-MILIĆ, *Kozmologija*, Makarska, 1977.

¹⁰⁷ Konzultirani redovi akademske godine od 1995./1996. do 2007./2008.

tura iz koje izdvajamo djelo T. Petkovića *Uvod u modernu kozmologiju i filozofiju*,¹⁰⁸ Bajsićeva *Granična pitanja religije i znanosti*¹⁰⁹ i Selvaggi-ovo djelo *Filosofia del mondo fisico*.¹¹⁰ Kozmologija se danas predaje u ljetnom semestru I. godine studija i nosi 2 ECTS boda.

Iz ovoga što smo ovdje iznijeli možemo vidjeti da student, studirajući kozmologiju kao traktat, može steći osnovna znanja o promatranju i proučavanju prirode i njezinih procesa i to s filozofskoga stajališta.

6. Etika: nekad i danas

Kada pristupamo analizi nastave etike na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu, onda treba podsjetiti da je ona bila prisutna kao traktat već u 19. st. Ipak pisani podaci o sadržaju tih predavanja, kao i za većinu ovih kolegija koje smo spomenuli sežu iz 20. st. Naime, u arhivu smo pronašli jedan takav stari tekst, rukopis pisan tintom na latinskom jeziku, bez datacije. Sastoji se od 42 teze. Metoda koja se primjenjuje jest descendenta, tj. pretpotavlja se završena teodiceja i pitanje o Bogu dokazanim pa se razrađuju uvjeti za postizanje cilja u Bogu koji je “finis ultimus” i ljudski čini moraju tome biti podređeni, dakle od Boga k čovjeku. U tekstu se opširno govori o “de actibus humanis”, govori s o normi moralnosti, o naravnom zakonu, o pravu, ali ništa se ne govori o vrlinama ili usporednim normama moralnosti, iako ćemo vidjeti da se spominju Hobbes, Bentham, utilitaristi i Rousseau. Jedna je teza posvećena Karlu Marxu i obrađena je u duhu socijalne etike. Naime, tumači se Marxova misao o pokretačkoj snazi društva koja je sadržana u ekonomskoj proizvodnji, a onda se govori i o otuđujućem kapitalizmu te otuđenim radnicima. U tekstu nema nikakve kritike na Marxovu misao. Tekst je koncizan i za ono vrijeme suvremen.¹¹¹

Može se pretpostaviti da su u uporabi bili i materijali s područja etike već spomenutoga mons. dr. Bože Milanovića iz 1957. god.¹¹² Rade- ni su prema Donatovoj *Ethici generalis i ethici specialis*. Prikladno tome skripta su podijeljena na opću i posebnu etiku. U općoj etici govori se o pojmu i postojanju moralnosti, bivstvu moralnosti, o svrsi čovjeka, o sankciji moralnoga života, o odnosu vjere i morala, o stavu modernih znanosti prema svrsi čovjeka, o raznim znanostima o moralu, o pravu. U posebnoj etici u dijelu koji govori o individualnoj etici govori se o dužnostima

¹⁰⁸ Usp. T. PETKOVIĆ, *Uvod u modernu kozmologiju*, Šibenik - Zagreb, 2001.

¹⁰⁹ Usp. V. BAJSIĆ, *Granična pitanja religije i znanosti*, Zagreb, 1998.

¹¹⁰ Usp. F. SELVAGGI, *Filosofia del mondo fisico*, Roma, 1993.

¹¹¹ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 20.

¹¹² Usp. B. MILANOVIĆ, *Etika*, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda Pazin, 1957.

prema sebi, dužnostima prema drugim osobama, o pravilima i pravnim dužnostima, o pravu vlasništva, ograničenju vlasništva i o tome kako se stječe vlasništvo. U drugom dijelu koji nosi naziv socijalna etika govori se o društvu uopće, o obitelji, o državi i o međunarodnim odnosima.

Iz 1958. god. u depou smo pronašli materijale iz etike kojima autor nije poznat, ali možemo pretpostaviti da su bili korišteni u nastavi. Na početku tih materijala određuje se materijalni i formalni objekt etike te se definira etiku kao onu koja sustavno iznosi pravila o ispravnosti ljudskoga života: dakle, pravila za život prema kojima treba živjeti da čovjek postigne svoju konačnu svrhu. Zato se etika smatra praktičnom znanošću koja ukazuje na životne vrednote. Nadalje, u tekstu se raspravlja o konačnoj čovjekovoj svrsi, a prvotno se raspravlja o pojmu svrhe. U prvoj tezi dokazuje se da je konačna svrha čovjeka i svih stvorenja sam Bog, a potom se analiziraju načini na koje čovjek ostvaruje svoju konačnu svrhu, a to je način slave Božje. U sljedećoj tezi raspravlja se o bližoj svrsi za kojom čovjek teži. Ta je svrha individualna i socijalna. Tu se raspravlja o starim i novim filozofskim sustavima, o konačnoj čovjekovoj svrsi, koju su nastojali prizemljiti, a to su: eudajmonizam, utilitarizam, evolucionizam, progresizam, racionalizam. Drugi dio rada nosi naslova "de moralitate", gdje se raspravlja o normi moralnosti, gdje se vrlo jasno kaže "norma constitutiva moralitatis est ordo rerum in finem ultimum". Nakon toga čovjek se promatra kao moralna norma gdje se ističe da čovjeka treba shvatiti kao razumsko biće i nosioca moralnoga reda, raspravlja se o moralnosti ljudskoga čina, te o tome u čemu se sastoji ta moralnost, gdje se navode objektivni i subjektivni kriteriji. Potom se naglašava da u čovjeku postoji naravni zakon kako smo u gornjim izlaganjima uočili. Postavlja se teza da ljudski zakoni izvire iz naravnih zakona te da im je naravni zakon temelj i obveza. Ljudski je zakon valjan ako je u skladu s naravnim zakonom, a nevaljan ako nije. Protiv moralnih zabluda postavlja se teza o čvrstoj i nerazrješivoj vezi između vjere i moralnog reda. Zaključno se kaže da se u prethodnim tezama dokazalo da je "finis ultimus hominis": "Deus" i da je: "suprema norma moralitatis": "ordo rerum in finem ultimum". Na koncu autor kritizira Kantov moralni sustav i također se ponovno osvrće ne moralni empirizam sadržan u eudajmonizmu i utilitarizmu.¹¹³

U posljednje vrijeme etika se predaje na način da se na početku traktata postavlja pitanje o mjestu etike u okviru filozofije. Također se donosi i određeni povijesni pregled etičkih teorija, te predavači u tim uvodnim satima nastoje protumačiti terminologiju riječi "etika" i "moral". Istražuju se odnosi etike i morala. U kontekstu povijesnih teorija zadnjih go-

¹¹³ Usp. N. N., *Etika*, Đakovo, 1958.

dina naročito se stavljaju u odnos Aristotelova kreposna etika i Kantov deontologizam. Pridaje se važnost i suvremenim etičarima poput Otfrieda Höffea, Hansa Jonasa, Ernesta Tugendhafta, Emanuela Levinasa i dr. U posljednje vrijeme pažnja se posvećivala i odnosu individualne i socijalne etike, analizirala su se i načela suodgovornosti. Na koncu se obično govori o subjektivnom moralnom redu, odnosno savjesti kao vrhovnoj normi moralnoga djelovanja.¹¹⁴ Etika se danas predaje u zimskom semestru II. godine studija i nosi 3 ECTS boda.

Gradu pokriva sva relevantna domaća i strana literatura, što klasična, što suvremena. Tako, primjerice, od klasika najčešće se koristila Kantova *Kritika praktičnog uma*,¹¹⁵ Aristotelova *Nikomahova etika*,¹¹⁶ a od domaćih autora u uporabi su bila skripta Slavka Platza pod nazivom *Opća etika*,¹¹⁷ zatim udžbenik iz etike za srednje škole Ivana Čehoka i Ivana Kopeka,¹¹⁸ Talangin *Uvod u etiku*.¹¹⁹ Od stranih autora koriste se djela F. Rickena *Allgemeine Ethik*¹²⁰ i Schreyovo djelo *Einführung in die Ethik*¹²¹ kao i brojna druga relevantna izdanja s područja etike. Sve u svemu može se iz analize različitih materijala po kojima se predavala etika uočiti da se uisitnu vodilo računa o tome da se kod studenata stekne kompetencija u etičko prosuđivanje ljudskoga djelovanja.

7. Teodiceja: nekad i danas

Na početku analize teodicejske grade, po kojoj se predavao ovaj kolegij, reći ćemo da nismo pronašli nikakvih starijih tekstova sa početka 20. st., što ne znači da se teodiceja nije predavala. Naime, zasigurno se predavala samo što su tekstovi po kojima se radilo bili često mijenjani, pa je to mogući razlog zašto nemamo nikakvih materijala.¹²² Možemo pretpostaviti da se dosta toga radilo na temelju Baureove teodiceje koja je gotovo kroz cijelo 20. st. bila korištena i često citirana.

Najstariji predložak predavanja koji smo pronašli seže iz 1958. god. Riječ je o materijalima Ivana Kozelja. U početku rasprave definira se sam pojam “teodiceja”, govori se o njezinoj povijesti i važnosti. Potom se

¹¹⁴ Konzultirani redovi akademske godine od 1995./1996. do 2007./2008.

¹¹⁵ Usp. I. KANT, *Kritika praktičnog uma*, Zagreb, 1990.

¹¹⁶ Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, SNL, Zagreb, 1988.

¹¹⁷ Usp. S. PLATZ, *Opća etika (skripta)*, Đakovo, 1995.

¹¹⁸ I. ČEHOK - I.KOPREK, *Etika*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

¹¹⁹ I. TALANGA, *Uvod u etiku*, Zagreb, 1999.

¹²⁰ F. RICKEN, *Allgemeine Ethik*, Stuttgart, 1983.

¹²¹ H.-H. SCHREY, *Einführung in die Ethik*, Darmstadt, 1972.

¹²² Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 21.

govori o tome kako ideja Boga nastaje u čovjeku. Zatim autor obrazlaže ontologijski argument te nakon analize tri Tomina puta slijedi teza da iz prirodne težnje za blaženstvom u čovjeku dokazujemo opstojnost Boga kao najvećega dobra.¹²³ Iz čudoredne obveze dokazujemo opstojnost Boga kao vrhovnoga zakonodavca.¹²⁴ Autor ističe da opstojnost Boga valjano dokazujemo i iz "jednodušnosti kojom ljudski rod priznaje neko božanstvo".¹²⁵ Ovaj dokaz pripada u historijske dokaze. Nakon toga govori se o dokazu iz čudesa koja su historijski zajamčena i na temelju kojih zaključujemo na opstojnost Božju.¹²⁶

Potom autor ističe da iz načina kako naš um teži za spoznajom istine opravdano zaključujemo na spoznatljivost Boga kao najviše istine. U drugom dijelu "de Dei naturae" govori se da iz stvorenja dolazimo do prave spoznaje Božje biti, ali je ona analogna te da metafizičku bit Božju izražavamo pojmom subzistentni bitak. Govori se o tome kako je Bog u savršenstvu neizmjeran, potpuno jednostavan iz čega slijede neka njegova svojstva kao što su vječnost, nepromjenjivost, neizmjernost i jedinstvo. Na koncu, u trećem dijelu "de operatione Dei", Bog intelektualnim činom koji subzistira u sebi potpuno shvaća sebe samoga i sve što je spoznatljivo kao i buduće čine. Zaključno se ističe da je Bog subzistentno htijenje, samoga sebe nužno hoće. Kratko se raspravlja i o problemu zla u svijetu.¹²⁷

Nalazimo iz iste godine i tekst prof. Marinka Prepunića koji je cijeli raden prema djelu Vilima Keilbacha *Problem Boga u filozofiji*,¹²⁸ koji kao i prethodni materijali koje smo spomenuli slijedi klasičnu teodicejsku strukturu gdje se prvo govori o Božjoj opstojnosti ("de Dei existentia"), zatim o Božjoj naravi ("de Dei naturae") i o Božjem djelovanju ("de operatione Dei"). Možemo reći da i jedan i drugi tekst uglavnom raspravljaju o svim relevantnim teodicejskim pitanjima samo što nam se tekst Marinka Prepunića, kao i zapravo cijelo Keilbachovo djelo čini suvremenijom gradom jer podosta polemizira s aktualnim filozofskim sustavima poput ontologizma, fenomenologije, a vrijedno je spomenuti da tekst sadrži i značajnu raspravu o ateizmu, što to djelo čini vrlo aktualnim.

U današnje vrijeme pomoću predavanja, diskusije i relevantne lite-

123 "Ex appetitu naturali beatitudinis in homine Deum esse demonstratur sub ratione summi boni."

124 "Ex obligatione morali probatur existentia Dei tanquam supremi legislationis."

125 "Existentia Dei valide probatur ex consensu totius generis humani in agnitionem alicuius divinitatis"

126 "Ex miraculus, de quibus historicae certo constant legitimae ad Dei existentiam concluditur."

127 Usp. I. KOZELJ, *Theodicae*, Zagreb, 1958.

128 Usp. V. KEILBACH, *Problem Boga u filozofiji. Teodiceja ili naravno bogoslovlje*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1944.

rature na samom početku obrađuje se pitanje Boga kao filozofsko pitanje, postavljaju se i uvjeti spoznaje Boga u ljudskim spoznajnim mogućnostima. U povijesnom dijelu govori se o pitanju Božje opstojnosti kroz povijest i to u antici, srednjovjekovnoj kršćanskoj filozofiji, te u novovjekovnoj filozofiji. Potom se istražuju nakon Kanta neracionalni putovi Bogu i izgradnja racionalnih putova te analitički pristupi. Zatim slijedi kritička prosudba apriornih i aposteriornih dokaza za Božju opstojnost te se pojašnjava struktura i vrijednost klasičnih dokaza. Nakon toga se istražuje mogućnost govora o Bogu, govori se o iskustvu bezuvjetnoga (bezuovjetnost bitka, istine, slobode, vrednote, čudoredne obligacije). Govori se o Bogu i smislu ljudskoga života, te se istražuje i transcendentno iskustvo ako je u određenom smislu iskustvo Boga. Razlaže se Božja bit i atribut, govori se o Božjoj i ljudskoj slobodi i na koncu se raspravlja o zlu u svijetu kao teodicejskom problemu.¹²⁹ Teodiceja se danas predaje u zimskom i ljetnom semestru II. godine studija i nosi ukupno 6 bodova.

Možemo reći da su i tu uglavnom obuhvaćena ova tri spomenuta dijela “školske teodiceje”, ali pristup je mnogo suvremeniji, više je rasprave vezane uz suvremena filozofska strujanja, a u uporabi je i aktualna literatura. Od hrvatskih autora konzultiraju se najčešće Ivan Devčić i njegova djela *Pred Bogom blizim i dalekim*,¹³⁰ *Bog i filozofija*,¹³¹ zatim skripta Stjepana Kušara *Filozofija o Bogu*,¹³² djelo H. Künga *Postoji li Bog?*¹³³ te Norberta Fischera *Čovjek traži Boga*.¹³⁴ Konzultiran je često i Walter Kasper i njegovo djelo *Bog Isusa Krista*,¹³⁵ kao i B. Davies *Uvod u filozofiju religije*.¹³⁶ Također je u uporabi i aktualno djelo K. Warda o toj problematici *Bog – vodič za zbunjene*,¹³⁷ a podosta se služilo i djelom Nikole Stankovića *Čovjek pred bezuvjetnim*.¹³⁸ U zadnje vrijeme u nastavi se koristi i Corethovo djelo *Gott im philosophischen Denken*.¹³⁹

¹²⁹ Konzultirani redovi akademske godine od 1995./1996. do 2007./2008.

¹³⁰ Usp. I. DEVČIĆ, *Pred Bogom blizim i dalekim*, FTI, Zagreb, 1998.

¹³¹ I. DEVČIĆ, *Bog i filozofija*, KS, Zagreb, 2003.

¹³² S. KUŠAR, *Filozofija o Bogu. Grada i literatura za studij teodiceje*, KS, Zagreb, 2001.

¹³³ H. KÜNG, *Postoji li Bog?*, Ex libris, Rijeka, 2006. N. FISCHER, *Čovjek traži Boga. Filozofski pristup*, KS, Zagreb, 2001.

¹³⁴ N. FISCHER, *Čovjek traži Boga. Filozofski pristup*, KS, Zagreb, 2001.

¹³⁵ W. KASPER, *Bog Isusa Krista*, UPT, Đakovo, 1994.

¹³⁶ B. DAVIES, *Uvod u filozofiju religije*, Scopus, Zagreb.

¹³⁷ K. WARD, *Bog: vodič za zbunjene*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

¹³⁸ N. STANKOVIĆ, *Čovjek pred bezuvjetnim*, FTI, Zagreb, 2000.

¹³⁹ E. CORETH, *Gott im philosophischen Denken*, Stuttgart, 2001.

8. Povijest filozofije: nekad i danas

Već u 19. st. spominje se povijest filozofije kao traktat, ali taj se traktat s prekidima predavao, zasigurno u duhu vremena. Dekret *Optatam totius* Drugoga vatikanskog sabora upravo je na osobit način doprinio tome da se povijest filozofije sustavno proučava. No, prije toga u 20. st, kao i u 19. st. postojala je povremeno nastava povijesti filozofije. Ona se posebno javlja sredinom 20. st. i od tada je kontinuirano prisutna u svakako nešto manjem obimu nego je riječ o periodu nakon Koncila.

Iz 1942. god. u arhivu se čuvaju skripta dr. Harapina koja sadrže kratku povijest filozofije. Skripta započinju filozofijom istočnih naroda gdje se ukratko predstavlja kineska i indijska filozofija, a potom se prikazuje i filozofija starih Grka. Obuhvaćeno je razdoblje predsokratika, potom su predstavljeni Sokrat, Platon i Aristotel, te na koncu toga presjeka govori se o stoičkoj filozofiji, skepticima, Epikuru i eklepticima. Predstavlja se kršćanska patristička filozofija gdje se osobito spominju Klement Aleksandrijski, Origen, a osobito se analizira Augustinova filozofija. Obraduje se skolastika sa svim ključnim imenima poput Tome, Ivana Scota Eriuegene, Abelarda, Bonaventure, Anselma, Ivana Duns Scota. Obraduje se povijest filozofije novoga vijeka i pravci empirizam i racionalizam, a nakon toga obrazlaže se Kantov kriticizam. Imamo analizu novovjekovne filozofije nakon Kanta kroz prizmu njemačkoga idealizma (Fichte, Schelling, Kant), a također se analizira i realizam (Herbart, Trendelenburg, Lotze, Fechner). Zatim se govori o Comteovu pozitivizmu te o tzv. pesimističnim filozofima Schopenhaueru, Nietzscheu i Hartmannu. Na koncu imamo prikaz filozofije najnovijih vremena gdje se analiziraju pravci poput voluntarizma, fenomenologizma, empirokriticizma, pragmatizma, fikcionizma i intuicionizma (Bergson). Prikazuje se i neoskolastika, kao i pravci koji se udaljavaju od tradicionalne skolastike poput ontologizma.¹⁴⁰

Iz 1957. god. imamo jedan materijal prof. Marinka Prepunića koji obraduje razdoblje srednjovjekovne filozofije. On analizira kršćansku patrističku filozofiju, analizira Augustinov nauk, bavi se Anselmom i Pierrom Abelardom.¹⁴¹ Zatim iz 1967. god. u uporabi su bila skripta dr. Bože Milanovića o povijesti filozofije s dodatkom o socijalnoj filozofiji.¹⁴² Dodatak o socijalnoj filozofiji (govori se o socijalističkim ideolozima, dijalektičkom i historijskom materijalizmu, kapitalizmu i socijalizmu, filozofsko-socijalne struje u

¹⁴⁰ Usp. T. J. HARAPIN, *Kratka povijest filozofije*, Zagreb, 1942.

¹⁴¹ Usp. M. PREPUNIĆ, *Povijest filozofije*, 1957.

¹⁴² Usp. B. MILANOVIĆ, *Povijest filozofije s dodatkom o socijalnoj filozofiji*, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1957. (Nastalo na temelju prikaza povijesti filozofije autora Bazale, Šanca, Hirschbergera, Windelbanda i Abbagnana.)

Rusiji, glavnim načelima kršćanske sociologije). Iz 1972. god. u uporabi studenata i profesora bila su skripta Frane Franića koje prikazuju povijest do tada poznate filozofske misli uobičajenim redoslijedom počevši od istočnjačke, grčke, patrističke do srednjovjekovne filozofije. Nakon toga slijedi moderna filozofija i suvremena do egzistencijalizma i strukturalizma.¹⁴³

Od sredine 20. st. povijest filozofije predavala se upravo po tim razdobljima, a osobito nakon Drugoga vatikanskog sabora do danas to je ustaljena praksa. Tako da možemo reći da danas u sklopu povijesti filozofije postoje četiri kolegija. To su: povijest filozofije, I.: stari vijek, povijest filozofije, II.: srednji vijek, povijest filozofije, III.: od humanizma do Hegela i povijest filozofije, IV: suvremena filozofija. U sklopu kolegija koji proučava filozofiju staroga vijeka započinje se s mitološkim razdobljem i posebno se stavlja naglasak na prijelaz s mitološkoga u kozmološko razdoblje kao početak filozofsko-racionalnoga promišljanja uopće. U okviru kozmološkog razdoblja proučavaju se mlađi i stariji filozofi prirode poput Empedokla, Pitagore, Parmenida i Herklita. Nakon kozmološkoga promatra se antropološko razdoblje gdje se osobita pažnja posvećuje sofistima i njihovim najznačajnijim predstavnicima poput Protagore i Gorgije. U nastavku na antropološko razdoblje, posebno se obrađuju Sokrat, Platon i Aristotel. Kolegij završava s pregledom kasne antike i njezinim predstavnicima poput Boecija, stoicizma, epikurejzma, te općenito grčke filozofije u Rimu.

Povijest srednjovjekovne filozofije počinje od prijelaza kasne antike na rani srednji vijek. Zapčinje se razradom filozofa ranoga srednjeg vijeka (Ivan Skot Eriugena, Petar Abelard, Anselmo). U kolegiju se također proučava i srednjovjekovna filozofija u islamu. Nakon ranoga srednjeg vijeka započinje se s proučavanjem dvaju glavnih smjerova u okviru srednjovjekovne filozofije, a to su aristotelovski (Petar Lombardijski, sv. Abelard, sv. Toma Akvinski) i augustinizam i platonovski smjer (Bonaventura i Duns Scot). U kolegiju također se stavlja naglasak na raspravu o univerzalijama te se posebno obrađuje značenje nominalizma za razvoj prirodnih znanosti.

Povijest filozofije od humanizma do Hegela obuhvaća razdoblje ranih strujanja nakon skolastike u procesima humanizma i renesanse. Tu se obrađuju i prvi veliki sustavi racionalizam i empirizam, govori se o prosvjetiteljstvu i to osobito francuskom iluminizmu. Proučava se djelo i sustav Immanuela Kanta, početak i razvoj njemačkog idealizma. Na kraju se donosi presjek najpoznatijih predstavnika hrvatske filozofije toga razdoblja.

U sklopu povijesti filozofije suvremenoga razdoblja na početku obuhvaća se razdoblje nakon Hegela, gdje se govori o Hegelovoj ljevici i desnici. Analiziraju se i veliki začetnici suvremene misli Kierkegaard, Nietzsche i Schopenhauer. Proučava se i pozitivizam, filozofija života, nova ontologi-

¹⁴³ Usp. F. FRANIĆ, *Povijest filozofije*, Split, 1972.

ja i misao N. Hartmanna. Proučava se i američka filozofija i pragmatizam, obrađuju se i glavni predstavnici fenomenologije, govori se i o Wittgensteinu i njegovoj kritici metafizike. Također se prikazuju i osnovne ideje i tipovi egzistencijalizma. Sustavno se prikazuju glavni predstavnici: Karl Jaspers, Jean-Paul Sartre i Gabriel Marcel. Sustavno se prikazuje filozofija Martina Heideggera te suvremeni personalizam i neoskolastička gibanja. Analizira se i misao Karla Poppera te se donosi presjek najpoznatijih predstavnika filozofije dijaloga. Daje se i kratki prikaz filozofske hermeneutike s predstavnicima Hans Georgom Gadamerom i Paulom Ricoeurom.¹⁴⁴

Povijest filozofije danas se predaje na način da se prvo predaje “stari vijek” u I. godini studija u zimskom semestru, zatim “srednji vijek” u ljetnom semestru, a “od humanizma do Hegela” predaje se u zimskom semestru II. godine. Na koncu “suvremena” se izlaže u ljetnom semestru II. godine. Svi kolegiji nose po 3 ECTS boda.

Od literature koristi se sva značajnija uglavnom domaća literatura, od raznih hrestomatija do djela određenih filozofa koji se obrađuju u sklopu pojedinoga filozofskog kolegija. Možemo reći da povijest filozofije na teološko-filozofskom učilištu u Đakovu od svojih početaka daje uvid kako u nastanak zapadne filozofije i njezin razvoj na obalama Male Azije, Južne Italije te Grčke, tako i u bitne aspekte srednjovjekovne filozofije. Ništa manje ozbiljno pristupa se i razumijevanju prilika i filozofskih pitanja nakon skolastike, u misaonom razvoju moderne te klasičnoga njemačkog idealizma kao i u sklopu suvremenih filozofskih kretanja.

9. Ostali traktati filozofske tematike

a. Traktat o modernom ateizmu

Od 1974. god. u filozofski odsjek uvedena su predavanja o suvremenom ateizmu. Taj je kolegij predavao prof. Slavko Platz koji je 1975. god. izradio i skripta, radni tekst na oko pedesetak stranica za uporabu slušačima. Tu se ateizam predstavlja kao suvremena stvarnost od individualne do kolektivne pojave. Na početku definira se sam pojam, a potom se analizira mogućnost ateizma na ontološkoj razini i na razini spoznajne i moralne svijesti. Govori se o uzrocima ateizma, ponajprije o problemu i stvarnosti zla u svijetu, a također i o mentalitetu eksperimentalnih znanosti, neadekvatnosti filozofsko-teološkoga pojma “imanentan –

¹⁴⁴ Za analizu sva četiri traktata u sklopu povijesti filozofije konzultirani su redovi akademske godine od 1995./1996. do 2007./2008.

transcendentan”, poimanju Boga u filozofiji poslije racionalizma, zlo-upotrebi antropomorfizama. Nadalje, govori se i o oblicima ateizma, posebice o scientističkom, egzistencijalističkom i marksističkom.¹⁴⁵ Riječ je, dakle, o jednom sustavnom pregledu ove “goruće problematike” kako ju je apostrofirao Drugi vatikanski koncil, a čije istraživanje, kao što smo napomenuli preporučuje i konstitucija *Sapientia christiana*. Danas se ovaj kolegij ne predaje u ovom obliku, već je tema ateizma sadržana u sklopu različitih što filozofskih što teoloških kolegija.

b. Traktat o osobi

Na koncu ove analize filozofskih kolegija spomenut ćemo još jedan kolegij koji je predavao prof. Platz a riječ je o kolegiju “de persona” ili “o osobi”. Sudeći prema materijalima koje je izradio sam prof. Platz može se uočiti da je primarni cilj kolegija bio taj da naznači kako ljudska osoba ustvari ostvaruje pojam supstancije u najvišem stupnju. Ona se definira kao biće koje ima slobodu i kao takva ima “esse in se” et “per se”. Osoba se prezentira kao ona koja je autonomna i neovisna. Međutim, naglašava se da je univerzalnost ljudske osobe samo intencionalna i kao takva relativna te utemeljuje u čovjeku naravnu težnju k apsolutnoj realnoj univerzalnosti koja je u Bogu. Ovaj kolegij također se više ne predaje. Filozofski govor o osobi sada je uklopljen u filozofsku antropologiju i u mnoge druge traktate.

Na kraju ovoga pregleda kolegija koji su se predavali na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu od njegova osnutka do danas možemo spomenuti da postoji i ustaljena praksa seminara iz filozofije koji profesori već duži niz godina kontinuirano nude. Riječ je uglavnom manje istraženim te aktualnim temama kojima se pristupa otvoreno, kroz diskusiju i elaborate studenata. Od akademske godine 2007./2008. uvedena je i mogućnost izbornog kolegija iz filozofije što će svakako u budućnosti još više obogatiti ponudu filozofskih sadržaja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu.

III. DOPRINOS PROFESORA SLAVKA PLATZA HRVATSKOJ FILOZOFSKOJ BAŠTINI I RAZVOJU FILOZOFSKOGA STUDIJA U ĐAKOVU

Kad je riječ o prinosu pojedinih profesora razvoju filozofskoga studija u Đakovu, onda ćemo tu spomenuti ime profesora koji je najdulje predavao filozofiju u povijesti našega Fakulteta i to punih trideset i pet go-

¹⁴⁵ Usp. S. PLATZ, *Nav. čl.*, str. 21.

dina. No, nije to bio ključni kriterij po kojem smo ga odabrali kao onoga čiji ćemo život i djelo ukratko predstaviti, već upravo taj: život i to djelo.

Život, koji je punih trideset i pet godina bio posvećen odgoju u obrazovanju generacija studenata i djelo, kojim je doprinio ne samo rastu filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu, nego i hrvatskoj filozofskoj baštini. Profesor Slavko Platz je rođen u Đeletovcima 3. svibnja 1935. Osnovnu školu je pohađao u Đeletovcima, a srednju u Zagrebu. Teologiju je završio u Đakovu, gdje je i zaređen 19. lipnja 1961. Imenovan je upravite- ljem župe Čerević od 1961. do 1965. god. te privremenim upravite- ljem Kamenice od 1963. do 1965. god. Poslan je na daljnji studij na Gregori- annu gdje je doktorirao 1970. god. Imenovan je profesorom filozofije ko- ju je predavao do 2005. god. Obnašao je i razne službe u Bogosloviji. Bio je prefekt studija i discipline od 1970. do 1973. god. Potom je obnašao slu- žbu prorektora Visoke bogoslovne škole od 1977. do 1979. god. te rektora od 1981. do 1983. god.¹⁴⁶

I. Bogatstvo i osebnost ruske filozofske misli

Ako govorimo o doprinosu Slavka Platza hrvatskoj filozofskoj baštini te ako zavirimo u njegovu bibliografiju, onda nećemo pronaći kvan- titativno bogat opus znanstvenih radova. No, kvalitativno gledajući taj do- prinos je golem. Naime, treba uzeti u obzir da je bavljenje ruskom filozo- fijom kojom se bavio i prof. Platz popriličan raritet na ovim našim prostori- ma. Profesor Platz se može smatrati istinskim poznavateljem ruske filo- zofije, jer je uza svoju doktorsku disertaciju, koja obrađuje intuitivnu spo- znaju egzistencije Božje Nikolaja Onafrijeviča Losskija, napisao i nekoli- ko članaka u raznim časopisima u kojima obrađuje rusku filozofiju opće- nito, kao i najpoznatije autore koje spominje i Ivan Pavao II. u enciklici *Fides et ratio* u kontekstu govora o plodnoj združenosti filozofije i Riječi Božje i mislitelja s Istoka koji su uspjeli spojiti te elemente, a oni su: Vla- dimir Sergejevič Solovjev (1794.-1856.), Pavel Aleksandrovič Florenskij (1882.-1937.), Pjotr Jakovljevič Čaadajev (1794.-1856.) i Vladimir Niko- lajevič Losskij (1903.-1958.).¹⁴⁷

U bogatstvu ruske filozofske misli, isprepletene raznim utjecajima od istočnih crkvenih otaca, platonističke filozofije, simbolizma do njema- čkoga klasičnog idealizma, Slavka Platza je posebno zaintrigirao mislilac

¹⁴⁶ Usp. M. SRAKIĆ, *Odgojitelji u bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996.*, str. 224.

¹⁴⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Enciklika Fides et ratio* (dalje: FR), KS, Dokumenti 117, Zagreb, 1999., br.74.

Nikolaj Onafrijevič Losskij, otac Vladimira N. Losskija. Nikolaj O. Losskij je uz Berdjajeva svakako najistaknutiji predstavnik ruske filozofije 20. st. Ipak za razliku od Berdjajeva on je dublje zašao u zapadnu filozofsku tradiciju, koju je izvrsno poznao i izrazio na svoj vlastiti način. To izvrsno poznavanje zapadne filozofije svakako je plod izgnanstva iz Rusije 1922. god. Bio je vrlo plodan pisac, bavio se spoznajnom problematikom i u svezi s time i pitanjem Božje egzistencije i etičkih vrijednosti, pokušavajući time objediniti istočnu i zapadnu tradiciju. Kod nas je prevedeno samo jedno njegovo djelo i to *Vrijednost i biće*. Djelo je preveo upravo Slavko Platz, koji je napisao i predgovor knjizi kao i kraći uvod koji govori o ruskoj filozofiji i samom Nikolaju O. Losskiju te njegovoj filozofiji.¹⁴⁸

Kad govorimo o djelima prof. Platzza poseban interes svakako treba usmjeriti prema izvratku iz njegove doktorske disertacije koja nosi naziv *Nikolaj O. Losskij i intuitivna spoznaja egzistencije Božje: prilog istraživanju gnoseologije u ruskoj religioznoj filozofiji* kao i prema samoj doktorskoj disertaciji. S tim u svezi pokušat ćemo ići stopama prof. Platzza i ukratko analizirati bogatstvo i osebnost ruske filozofske misli, napose Nikolaja O. Losskija. U ovom kratkom izvratku iz doktorske disertacije prof. Platz nas upoznaje sa aspektima filozofske i teološke gnoseologije u modusu mističkoga intuitivizma ili metafizičkoga personalizma kod ruskoga filozofa Nikolaja O. Losskija. Tu se upravo može primijetiti Losskijeva intencija da poveže filozofiju, kršćansku religiju i mistiku u jednu cjelinu. Naravno u toj filozofiji ima i drugih utjecaja, primjerice, njemačke mistike (Jakoba Böhmea), ali tu se ističe i utjecaj Kanta i Schellinga.

Ipak odbacujući racionalizam i empirizam i zastupajući intuitivizam on se bitno udaljuje od Kanta. Losskij posebno naglašava da epistemološki odnos nije kauzalni te da pravi epistemološki odnos nastaje s intencionalnošću i može se opisati kao intuicija. Plod te intuicije nisu samo vanjski objekti, nego i unutarjni čini. Tu je zapravo riječ o filozofskom misticizmu, znanosti po kojoj se Bog i čovjek mogu ujediniti u ekstazi: čovjek ima neposredno iskustvo o Bogu kao svom vlastitom ja.¹⁴⁹ Intuitivizam se tako nameće kao put u metafiziku.¹⁵⁰ U temeljima takve intuicije jest koncepcija primordijalnoga organskog jedinstva svijeta, što konstituira i mogućnost intuicije, ali je i monadološka koncepcija.¹⁵¹

¹⁴⁸ Usp. S. PLATZ, *Predgovor*, u: N. O. LOSSKIJ, *Vrijednost i biće*, KS, Zagreb, 2002., str. 5.

¹⁴⁹ Usp. S. PLATZ, *Nikolaj O. Losskij i intuitivna spoznaja egzistencije Božje: prilog istraživanju gnoseologije o ruskoj religioznoj filozofiji*, Osijek, 1994., str. 49.

¹⁵⁰ Usp. S. PLATZ, *Uvod*, u: N. O. LOSSKIJ, *Vrijednost i biće*, KS, Zagreb, 2002., str. 22.

¹⁵¹ Usp. J. ZALOKAR, *Recenzija djela N Nikolaj O. Losskij i intuitivna spoznaja egzistencije Božje: prilog istraživanju gnoseologije o ruskoj religioznoj filozofiji*, u: *Riječki teološki časopis II.* (1994.), br. 2, str. 342 (341-343)

Svi elementi svijeta jesu svojstva svijeta koja se mogu otkriti analizom, a svijet je cjelina koja prethodi svojim dijelovima. Losskij nadalje ističe da ta cjelina, sustav sadrži mnoštvo i da mnoštvo mora izvirati iz principa koji sam ne sadrži mnoštvo. O njemu se može govoriti samo apofatički.¹⁵² Osnovni cilj povijesti jest carstvo duha, u kojem svaki dio egzistira za cjelinu, a cjelina za svakoga člana. Cjelina i dio tu su u jednom savršenom skladu i cilj svega je društvo osoba sjedinjenih s Bogom. U tom kontekstu jedinstva Losskij navodi važnost mističke intuicije gdje se Princip vidi i doživljava kao najviši pozitivum, živi osobni Bog koji sve prožima, povezuje i osmišljava. Izvor religiozne svijesti je barem u minimalnoj prisutnosti i imanenciji toga Svetog.¹⁵³ U religioznom iskustvu Apolut sebe otkriva kao živoga i osobnoga Boga.¹⁵⁴

Na koncu treba reći i to da je filozofija svejedinstva misaoni sklop koji upravo karakterizira rusku filozofsku misao, gdje bit i smisao treba tražiti u kozmosu kršćanski shvaćenom gdje ima mjesta za empirijsko i nadempirijsko, koje se onda povezuje u jednu cjelinu. Sve je svemu imanentno (N. O. Losskij).¹⁵⁵ Osim toga, važno je uočiti i to da u ruskoj filozofiji često susrećemo različite oblike simbolizma koji unosi elemente taoizma, Perzije, Indije, Egipta i Grčke u rusku filozofiju. Simbolički gledano razum nije sposoban pojmiti stvarnost, jer to može samo intuicija.¹⁵⁶ Rusi su, naime, oduvijek pokazivali nesklonost prema racionalizmu te su sve vrijednosti povezivali s apsolutnim. Takav svjetonazor želi zapravo sve preobraziti, a i Boga radije iskušati, nego spoznati. Stoga, ruski mistik ima za cilj pobožanstvenje.¹⁵⁷ Prema tome, temelj religije suvremeni ruski teolozi-filozofi trebaju tražiti u ljudskoj naravi, ako je ona vjerna slika Božja. Boga opažamo po nekom religioznom osjećaju, afektu, religioznom iskustvu ili religioznom instinktu. Boga shvaćamo po srcu i u srcu. Boga shvaćamo mističkim realizmom a to je sveukupnost čovjekovih spoznajnih sila, nastojanja i mogućnosti. Taj pravac spaja teologiju, filozofiju i mistiku.¹⁵⁸

Osim bavljenja ruskom filozofijom kao značajan doprinos hrvatskoj filozofskoj baštini moramo istaknuti i knjigu profesora Slavka Platza *Povijest filozofije I. Stari vijek: Grčka i rimska filozofija*. Djelo je nastalo kao rezultat dugogodišnjega autorova predavanja toga kolegija. Autor u uvodu na-

¹⁵² Usp. S. PLATZ, *Uvod*, str. 23.

¹⁵³ Usp. J. ZALOKAR, *Nav. članak*, str. 343.

¹⁵⁴ Usp. S. PLATZ, *Uvod*, str. 24.

¹⁵⁵ Usp. *Isto*, str. 18.

¹⁵⁶ Usp. *Isto*, str. 14-15.

¹⁵⁷ Usp. *Isto*, str. 19-22.

¹⁵⁸ Usp. S. PLATZ, *Uloga i odnos vjere i uma u ruskoj religijskoj filozofiji*, u: *Obnovljeni život* (dalje: OŽ) 55 (2000.), br. 1, str. 90.

glašava da je knjiga zamišljena s ciljem upoznavanja dostignuća filozofije staroga vijeka koja je izvršila golem utjecaj na zapadnu kulturu, a time i na Crkvu. Knjiga se dijeli u pet dijelova. U prvom dijelu rada govori se o nastanku, duhovno-kulturnom ozračju i porijeklu te pojmu i svrsi antičke filozofije. Drugi dio knjige odnosi se na prvo razdoblje grčke filozofije tzv. kolonijalno doba (6. i 5. st. pr. Kr.), gdje se opisuju i prve filozofske škole: jon-ska, elejska i pluralisti. U trećem dijelu imamo prikazano drugo razdoblje grčke filozofije, atensko doba (5. i 4. st. pr. Kr.) ili tzv. antropološka filozofija. Tu je riječ o najplodnijem razdoblju grčke filozofije, gdje su prikazani Sokrat, Platon i Aristotel. Četvrti dio knjige obuhvaća helenističko doba (3. – 1. st. pr. Kr.) ili etičko – individualističku filozofiju, osobito stocizam i skepticizam. Peti dio knjige prikazuje četvrto razdoblje – rimsko doba u kojem važno mjesto zauzima neoplatonizam. Možemo se složiti s nekim recenzentima koji kažu kako “knjiga na zanimljiv način ukazuje na vezu filozofije i opće kulture, tj. njezinu ukorijenjenost u opću povijest onog doba, u umjetnost, religiju, narodni život i politiku”.¹⁵⁹ Upravo te stvarnosti Grci su oduvijek znali misaono ispitivati i konstantno su držali onaj pravi smisao filozofije, a to je da bude konstantna kritička misao do najdubljih uzroka. Na taj način ona je ostala aktualna i do naših dana, kao i na svojim počecima. Zbog toga je vrijedna svakoga istraživanja i studiranja.¹⁶⁰

2. Doprinosa razvoju filozofskog studija u Đakovu

Od 1970. do 1991. god. prof. Platz je bio jedini predavač filozofskih kolegija na filozofsko-teološkom učilištu u Đakovu, tako da se može pohvaliti da je u svojoj znanstvenoj karijeri predavao sve relevantne kolegije u sklopu sustava filozofsko-teološkoga studija na katoličkim učilištima. U našem osvrtu na kolegije koji su se do sada predavali spomenuli smo i to da je prof. Platz predavao i kolegije o modernom ateizmu, te o osobi. Važno je reći da je struktura njegovih predavanja uglavnom pratila klasičnu aristotelovsko-tomističku shemu, ali prof. Platz je u svojim predavanjima uvijek pratio i moderne filozofske tekovine te isto tako možemo reći da je sjajno to umio balansirati s onim što je o filozofiji govorilo Učiteljstvo tako da su njegova predavanja odisala duhom Drugoga vatikanskog sabora. Taj duh *aggiornamenta* vidljiv je i u strukturama predavanja ostalih kolegija, gdje posebno možemo uočiti snažnu interdisciplinarnost koju je primjenjivao ne samo prema te-

¹⁵⁹ V. DUGALIĆ, S. Platz: *Povijest filozofije starog vijeka (kratka recenzija)*, u: VĐSB, 133 (2005.), br. 12, str. 976.

¹⁶⁰ Usp. S. PLATZ, *Povijest filozofije I. Stari vijek: Grčka i rimska filozofija*, Biblioteka Diacovensia, Đakovo, 2005.

ologiji, nego i prema ostalim humanističkim, društvenim i prirodnim znanostima. Uz to treba reći da je Platz često nudio studentima i određene seminar-ske aktivnosti u kojima su mogli produbiti određene zanimljive filozofske teme i tako jednim individualnijim pristupom ući u bogatstvo filozofske misli.

Nećemo pretjerati ako kažemo da je prof. Slavko Platz svojim radom često "iskakao" iz kolotečine svoga vremena u smjeru budućnosti jer njegovo bavljenje ruskom filozofskom mišlju, kao što smo spomenuli, preporuča i papa Ivan Pavao II. u enciklici *Fides et ratio*, a prof. Platz je doktorirao iz toga područja gotovo trideset godina prije te enciklike. Osim toga, vjerojatno je jedan od rijetkih predavača na Fakultetu koji je predavao gotovo sve filozofske kolegije koji su poznati u nastavnom programu. Uz to generacije studenata svjedoče o nevjerojatnoj lakoći predavanja i elaboriranja filozofske materije, što može poći za rukom samo osobi koja zna, ali jednako tako zna i načine kako prenijeti to znanje.

Nismo daleko od istine ako kažemo da je prof. Platz bio u tom smislu neka vrst filozofa-umjetnika, čovjek koji je svojim stvaralačkim pedagoškim radom i promišljanjem utjecao na mnoge. Iz osobnoga iskustva možemo posvjedočiti da je upravo ta njegova profesorska karizma otvorenosti prema studentima bila veliki njegov doprinos rastu brojnih poznavatelja i ljubitelja istine i mudrosti na našim prostorima. To mu dakako u počecima i nije ostavljalo mnogo prostora za nekakav intenzivniji znanstveni rad, ali je njegova predanost predavanjima i radu sa studentima učinila to da je u svijesti brojnih teologa usadio važnost filozofije za njihov rast kako u njihovom pastoralnom i znanstvenom radu tako i u osobnom, vjerničkom životu. Mnogi će njegovi studenti reći da je Slavko Platz uistinu znao svojim predavanjima u njima rasplamsati ljubav prema mudrosti, koja kod mnogih tinja i danas. Svojim kreativnim, originalnim metodičkim pristupom anticipirao je također određene kvalitete koje se u budućnosti očekuju od sveučilišnoga profesora, tako da i nama koji smo ga naslijedili na katedri predstavlja trajnu inspiraciju u smislu razvijanja naših osobnih metodičkih postupaka u smislu ostvarivanja što kvalitetnije nastave filozofskih kolegija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu.

IV. POGLED U BUDUĆNOST

U postmodernom vremenu u kojem živimo ili pak "post-postmodernom", kako ga neki nazivaju odgajati i poučavati vrlo je složeno jer mišljenje na kojem se izgrađuje i razvija čovjekova duhovna komponenta znanja postaje gipko, pokretljivo, varljivo, nemoćno, slabo. Misaonost koja potpomaže da se kroz bavljenje filozofijom razvije oblik točnoga razmišljanja u svrhu izgradnje znanja koje se odlikuje čvrstom logičkom osnovom, jednostavno nije na cijeni. Time slabi i svaka želja za idealima poput znanja i obrazovanja.

I. Filozofija i postmoderna

Ako promatramo nastavu filozofije na fakultetskoj razini, onda trebamo istaknuti da ni ona nije skroz imuna na postignuća postmodernoga i postindustrijskoga društva. Dapače, u društvu mobitela i računala, hiperteksta i slikovitoga razmišljanja postaje vrlo teško učiniti zanimljivim logičko-kritičko, tj. filozofsko razmišljanje. Zapravo možemo reći da kriza filozofije proistječe duboko iz krize današnjega čovjeka koji je relativizirao istinu i etička načela, koji je nivelirao sva tvrda protuslovlja (istina – laž, lijepo – ružno), koji je postao egoist nesposoban za ostvarivanje bilo kakvih vrednota osim vrednota prolaznosti, nepostojanosti i poželjnosti. Sve to zapravo ukazuje na krizu ljudskoga identiteta koji se mora suočiti s pravom slikom o sebi, odnosno etikom, a time i filozofijom, koja ponovno pokazuje svoju neizbježnost.¹⁶¹

Prikladno tome uočavamo trend u nekim europskim zemljama, primjerice u Italiji, da se u obrazovnom sustavu događa svojevrsni “revival” važnosti nastave filozofije gdje je u prethodnih trideset godina poučavanje filozofije prešlo od njezinog usvajanja u sklopu humanističkih znanosti do najnovijih projekata koji nastoje uvesti učenje filozofije u sve srednje škole, zajedno s tehničkim i stručnim institutima, uključivši čak i osnovne škole.¹⁶² Dakle, čovjek današnjice manje ili više postaje svjestan da ne može bez “ljubavi prema mudrosti”. Naime, filozofija je stoljećima logičko-kritičkim aparatom odgajala umove i promovirala otvorene kulturne poglede. To je njezina jasna misija i u budućnosti.

U tom kontekstu talijanski filozof i pedagog Albeggiani u raspravi o poučavanju filozofije i o tome koje učinke učenja filozofije možemo očekivati u ljudskom životu naglašava da je na taj problem moguće dvos-truko odgovoriti. Prvi bi odgovor dali sami filozofi koji bi rekli da filozofija ima katarzičnu vrijednost, povezanu većinom s njihovom osobnom filozofijom te da ona djeluje na etičko pročišćenje života.¹⁶³

Osim toga, Albeggiani ističe da poučavanje filozofije ima i vrlo veliku odgojnu i humanu vrijednost jer i kada se izravno ne bavi tolerancijom, uči snošljivosti. “Ako se neki filozof i pokazao netolerantnim prema drugim učenjima, koje nije uspio kritički opravdati ta netolerancija njega ograničava i njegov filozofski razvoj je manjkav”, ističe Albeggiani.¹⁶⁴ On

¹⁶¹ Usp. I. KOPREK, *Etika u postmoderno vrijeme*, FFDI, Zagreb, 2005., str. 9-12.

¹⁶² Usp. A. G. BIUSO, *Filosofia*, u: *Nuova secundaria /Mensile di cultura, orientamenti educativi, problemi di didattica insizionali per la scuola secondaria superiore*, 2002., br. 1, str. 87-90.

¹⁶³ Usp. F. ALBEGGIANI, *Didattica dell'insegnamento filosofico*, Milano, 1971. str. 523.

¹⁶⁴ Usp. *Isto*, str. 527.

nadalje tvrdi da kritičko i filozofsko promatranje stvarnosti otklanja sljepoću ili barem kao pokušaj prosvjedenja postavlja temelj prijateljstva i tolerancije i tako omogućava humaniji život.¹⁶⁵ Prema tome, poučavanje filozofije, i kada se izravno ne bavi tolerancijom, polučuje određenu snošljivost, što ju čini bliskom s religijom.¹⁶⁶

Ovdje svakako treba posvijestiti da svrha filozofije i nije u nekom odgojnom cilju. Uobičajena je opasnost da se filozofiji zadaju nekakvi ciljevi u čemu uvijek postoji latentna opasnost da filozofija postane instrumentalizirana, u smislu da preuzme ulogu sredstva kojim će se ostvarivati nekakav cilj. Ako se to i događa u nastavi filozofije, onda se tu radi o pedagoškoj intervenciji, a ne filozofskoj. Udovoljiti takvoj pedagoškoj mjeri filozof može samo ako je njegova nastava vjerna filozofskom, a ne ako se ona orijentira prema odgojnosti kao konačnoj svrsi. Nastava filozofije ne može imati nikakav drugi cilj osim filozofskoga jer filozofija koja je sredstvo nečega drugoga, samo je privid filozofije.¹⁶⁷ Danas smo svjedoci upravo česte instrumentalizacije umskoga promišljanja u raznim filozofijskim pravcima koji ne postavljaju nikakvo pitanje o smislu ljudskoga života, gdje se zapravo filozofija instrumentalizira do te mjere da ukida svako nastojanje oko istraživanja istine što producira pogodno okruženje za nihilizam.

Nasuprot tome, ako filozofiranje postuliramo kao stvaralački izazov sudeći prema svojoj autonomnosti koja je na umjetničkoj razini, onda se on treba realizirati i u kontekstu govora o filozofiji na katoličkim teološkim učilištima. Da tu ne postoji opasnost nikakve izvanjske instrumentalizacije, vrlo jasno govori i papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Fides et ratio*,¹⁶⁸ da filozofija i kad stupa u odnos s teologijom mora djelovati u skladu sa svojim metodama i Crkva ne želi predlagati neku svoju filozofiju ili dati prednost jednoj filozofiji pred drugim filozofijama jer je ljudski um u traženju istine obdaren vlastitim sredstvima. No, svjedoci smo da je postmoderno filozofsko mišljenje zašlo na razne stranputice, stoga Papa

¹⁶⁵ Usp. *Isto*, str. 528.

¹⁶⁶ Usp. R. de SANCTIS, *Vrijednost i efikasnost suvremenih strategija učenja i poučavanja filozofije u talijanskoj školi*, u: *Metodički ogledi* 13 (2006.), br. 1, str. 102 (95-105) Nadvezujući se na te Albeggianova promišljanja možemo reći da se tu ponajprije ide k stvaranju univerzalne etike kojoj je središnje jezgra "humanitas", tj. dužnost da se prema svakom odnosi ljudski neovisno od rase, klase, religije i dobi. Povijesne religije su to izrazile u pravilu: "Čini drugom isto što želiš da i drugi čini tebi". Ili u negativnoj verziji: "Ne čini drugom..." Usp. I. KOPREK, *Nav. dj.*, str. 22.

¹⁶⁷ Usp. J. MARINKOVIĆ, *Filozofija kao nastava*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990., str. 23.

¹⁶⁸ *Fides et ratio* enciklika je pape Ivana Pavla II. koja je izdana u Vatikanu na blagdan Uzvišenja svetoga Križa, 14. rujna 1998. god. U njoj se na osobit način govori o važnosti filozofije za teologiju o čemu se i kroz povijest dosta raspravljalo.

smatra dužnošću učiteljstva da reagira jasno i odlučno te u svjetlu vjere izvrši svoju moć kritičkoga razlikovanja glede filozofijâ i nazorâ što se ne slažu s kršćanskim naukom. Dakle, Papa se zalaže za “ars christianae philosophandi”, ali ne želi da se takvi zahvati i sudovi gledaju ponajprije negativno kao ograničavanje, nego kao ohrabrenje i poticaj te poziv na samokritičnost i spremnost na ispravljanje mogućih zabluda, što i filozofi u krajnjoj liniji smatraju potrebnim.¹⁶⁹

Prema tome, u tom dijalogu religije i filozofije, vjere i uma mi možemo govoriti o konkretnim perspektivama koje se postavljaju pred filozofiju na katoličkim teološkim učilištima. Nama ovdje nije cilj apologetski se odnositi prema filozofskom studiju u sklopu teoloških učilišta, opravdavati njegovu vrijednost i važnost. Držimo tu temu zaključenom davno prije nas, a potvrda toga zaključka jest etablirana prije desetak godina enciklikom *Fides et ratio*. Dosljedno tome nama je od presudne važnosti usmjeriti svoj pogled i promišljanje prema budućnost i vidjeti, kako filozofski studij u sklopu teološkoga učilišta, pa tako i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu može sudjelovati u što kvalitetnijoj pripravi budućega teologa za izazove vremena u kojem će živjeti i djelovati. No, “hic et nunc” kao problem nameće se i sadašnjost. Kako usmjeravati budućega teologa da u postmodernom vrtlogu misli i svjetonazora pronade svoje mjesto i bude “ljubitelj mudrosti”? Kako ga oduševiti za mudrost? Kako mu pomoći da se uz pomoć kritičkoga, filozofskoga promišljanja izdigne iz svijeta iracionalnosti, iluzorne trenutno inscenirane zbilje, te uronjenosti u letargijom nabujalu sadašnjost “baudrillardovskog” “simulacruma” i slikopisa? Nadasve postavlja se pitanje kako danas bogoslovima i teolozima laicima koji upisuju filozofsko-teološki studij posvijestiti važnost osobnoga promicanja eshatološke nade koja se u vremenu u kojem živimo rastvara i gubi u nabujaloj sadašnjosti “carpe diem logike”, koja razvođjava povijest i tako stvara vrijeme “bez finala”?¹⁷⁰

Dakle, vidimo da nije samo tolerancija vrijednost koju filozofija samom svojom prisutnošću poručuje, naprotiv tu se otvara čitav spektar (kršćanskih) vrijednosti, načela te uzusa znanstvenoga ponašanja koje budući teolog, uz veliku pomoć filozofije treba kritički i logički istraživati, a onda i implementirati u svoju svakodnevicu. Da bismo izbjegli moguću pretjeranu općenitost u definiranju perspektiva, nastojat ćemo konkretno promišljati o tim odrednicama koji se ovdje pred filozofiju postavljaju. Te perspektive promatrat ćemo u kontekstu i određenih zahtjeva, ali vodeći računa o onom bitnom, a to je autonomija filozofije. Te perspektive svakako su najsadržajnije predstavljene u spomenutoj enciklici *Fides et ratio*

¹⁶⁹ Usp. *FR*, br. 49-63.

¹⁷⁰ Usp. I. KOPREK, *Nav. dj.*, str. 9-12.

Ivana Pavla II., koja predstavlja trajnu inspiraciju za problematiziranje odnosa filozofije u sklopu teoloških učilišta.

2. Perspektive nastave filozofije na katoličkim teološkim učilištima prema enciklici *Fides et ratio*

U ovom odjeljku nastojat ćemo analizirati perspektive nastave filozofije na katoličkim teološkim učilištima prema enciklici *Fides et ratio*. Sve te perspektive ili, bolje rečeno očekivanja izravno se odnose i na filozofski studij u sklopu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu. Prema tome, ako govorimo o perspektivama filozofskih studija u sklopu teoloških učilišta, onda moramo na početku definirati neke aktualne zahtjeve i zadatke koji se vrlo jasno postavljaju pred filozofiju što, ponavljamo, nikako ne ograničava filozofsko mišljenje, već naprotiv ono ga usavršava, kao što “*gratia supponit naturam*”. Mi možemo govoriti samo o očekivanjima jer poštujući autonomnost filozofije, mi njoj ne možemo apsolutno ništa nametnuti. Međutim, teologija ima pravo da odabere onu filozofiju kojom će izraziti objavljenu istinu.

Jedna od odrednica koju bi nastava filozofije u perspektivi trebala ostvariti nalazi se zapravo u tome da otkrije “svu mudrosnu širinu u traženju novog i sveobuhvatnog smisla života”.¹⁷¹ Na taj način filozofija će poprimiti ulogu koja joj izvorno i pripada, a odnosi se na to da je ona zadnji okvir koji “povezuje sve znanosti i ljudsko djelovanje dok ih usmjerava da zajedno idu prema jednom cilju i zadnjem smislu”.¹⁷²

Time se hoće reći da ako tehnička sredstva nisu upotrijebljena prema određenoj svrsi, tj. ako se “guardinijevski” rečeno ne uspostavi moć nad moći tehnike, vrlo je vjerojatno da će tehnika pokazati svoje negativno lice, čak štoviše moguće su katastrofe neslučenih razmjera. Stoga je važna Riječ Božja koja otkriva prirodnu osnovicu smisla, a ta je religioznost vlastita svakom čovjeku. Filozofija koja niječe zadnji i opći smisao nije samo neadekvatna, nego i u startu neuspješna.¹⁷³ Naime, čovjek može u kolotečini svoga života zaboraviti na vječne istine, ali kad tad će si iznova ponovno postaviti pitanje o smislu svoga života, svoje smrti. Držimo da u Bogu prepoznati i potvrditi bezuvjetni temelj smisla i u tome se upustiti u davanje smisla vlastitom tubitku može ostati samo apel na našu slobodu, na našu slobodnu samoizgradnju.

Nadalje, kad govorimo o perspektivama koje se postavljaju pred filozofiju vrijedi spomenuti važnost istraživanja čovjekove sposobnosti da spozna istinu, objektivnu istinu u smislu poklapanja uma sa stvarnošću. Tu

¹⁷¹ Usp. *FR*, br. 81.

¹⁷² Usp. *Isto*.

¹⁷³ Usp. *Isto*.

se posebno naglašava važnost skolastičke filozofije koja je prikladna za produbljene punine koja je u Božjoj riječi, za razliku od fenomenalističkih i relativističkih filozofskih stremljenja koja nemaju tu prikladnost. Prema tome, teologiji je od velike pomoći ona filozofija koja pruža mogućnost objektivne spoznaje makar ona bila i nesavršena.¹⁷⁴

Na to se nadovezuje i potreba za filozofijom koja posjeduje istinski metafizički domet i tako može doprijeti do apsolutnoga, posljednjega i temeljnoga. Ako analiziramo aspekte kršćanske filozofije na koje ona pokušava pronaći odgovore poput pitanja zla i patnje, smisla života i razloga zašto nešto postoji, vidimo da je za filozofiju iznimno važna metafizika bitka.¹⁷⁵ Stoga je potreban je urgentan prijelaz od fenomena na fundament, od zbiljske pojavnosti do skrivenoga temelja. Metafizika tako postaje posrednik za teološko istraživanje, a tu se prije svega misli na objašnjenje razumijevanja vjere (*intellectus fidei*).¹⁷⁶ Ta svojevrsna rehabilitacija metafizike bitka jest po Papinu mišljenju ključan put za nadvladavanja krizne situacije koja je zahvatila razna područja filozofije.¹⁷⁷ On tu ponajprije misli na eklektizam, historicizam, scijentizam, pragmatizam i u konačnici nihilizam kao negaciju ljudskosti i čovjeka te njegova identiteta.¹⁷⁸

Osim toga, filozofija na katoličkim teološkim učilištima može uvelike “pridonijeti razjašnjenju odnosa istine i života, događaja i doktrinalne istine, a osobito za objašnjenje odnosa između transcendentne istine i ljudski razumljivog jezika”.¹⁷⁹ Medusobni odnos i razmjena između teologijskih disciplina i rezultata različitih filozofijskih pravaca treba izraziti istinsku plodnost u priopćavanju vjere i u njezinom dubljem razumijevanju. Kao imperativ postavlja se međusobno potpomaganje razuma i vjere u tražanju za istinom. Filozofija u sklopu filozofsko-teoloških učilišta, a i filozofija općenito treba ići za tim da pronađe najprikladnija polazišta u razgovoru s kulturama, civilizacijama, umjetnošću, znanošću, mudrošću i filozofijom, pronaći ukaze na transcendenciju, a onda ukorijeniti iskustvo zbilje kao i iskustva određena tom zbiljom. Za to je potreban smiren i otvoren duh, uvijek otvoren za beskonačne horizonte transcendencije.¹⁸⁰

¹⁷⁴ FR, br. 82.

¹⁷⁵ Usp. B. DADIĆ, *Metafizika u enciklici "Fides et ratio"*, u: OŽ 55 (2000.), br. 3, str. 395.

¹⁷⁶ Usp. FR, 83.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Usp. Isto, br. 86-90. Ipak Papa nabroja i neke pozitivne tendencije u novijoj filozofiji, prije svega nabrajaju se: logika, filozofija jezika, epistemologija, filozofija prirode, antropologija, analiza afektivnih načina spoznaje i egzistencijalni pristup analizi slobode. Usp. FR, br. 91.

¹⁷⁹ FR, br. 99.

¹⁸⁰ Usp. N. STANKOVIĆ, *"Fides et ratio" - konsekvencije za filozofiju o Bogu*, u: OŽ 55 (2000.), br. 1, str. 67.

Ako govorimo općenito o nekakvoj perspektivi filozofije na katoličkim teološkim učilištima, onda je važno ukazati da teološko učilište očekuje od filozofije da studente osposobi za kritičko promišljanje o različitim teorijskim pristupima rješavanja različitih filozofskih i teoloških problema, o njihovoj vjerodostojnosti i o njihovom smislu. Važno je pritom i to da osoba razumije svoj položaj i svoj status u društvu i također duhovni, materijalni, intelektualni i moralni trend u društvu u kojem živi te da pronalazi okvirna rješenja za situacije u kojima se teorijski ili praktično nalazi. Važno je da bude spreman na problematiziranje znanja, ideja i određenih krivih vjerovanja.

3. Izazovi nove reforme

Pred Katoličkim bogoslovnim fakultetom u budućnosti su stavljene novi imperativi reforme u sklopu Bolonjskoga procesa. Kad govorimo o Bolonjskom procesu i njegovoj implementaciji na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, onda treba reći da mnogi personalno-tehnički preduvjeti za provedbu nastave po Bolonjskom sustavu postoje, ali predstoji još mnogo posla posebice oko prilagodbe planova i programa. Već sada se kolegiji vrednuju po ECTS sustavu, tijekom akademske godine većina profesora koristi mogućnost kolokvija, pisanja eseja na zadane teme čime se rasterećuje studente, a ujedno ih se potiče na kvalitetniji rad. I u filozofiji ta praksa postoji, a posebno ovdje želimo istaknuti i veliku mogućnost individualnoga rada, koja se omogućuje kroza seminare, te od ove akademske godine uvedeni izborni kolegij zasigurno je vrijedan doprinos tome i bit će zacijelo od velike koristi za razvoj filozofskoga studija.

S obzirom da se uvijek ističe da je na našem malenom Fakultetu student osoba, a ne broj postoji mogućnost čestih konzultacija, razgovora na relaciji student – profesor o materiji koja je predmet studentova zanimanja. Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu je spreman za još jednu reformu svoga sustava, a s njime i katedra za filozofiju, usprkos različitim odjecima koji prilično negativno i pesimistično gledaju na Bolonjski proces, posebice kad su u pitanju humanističke znanosti.

Bolonjski proces se često povezuje s aktualnim neoliberalnim kapitalističkim modelom koji se upravo pokreće samo sebi karakterističnom logikom. U njegovoj izraženo akceleracijskoj tendenciji apsorpcije svih društvenih segmenata, prostor kritičke refleksije s margine postaje sve uži. Jedin i temeljni princip koji vodi ovaj sistem jest zakon tržišne aplikacije. U tom okruženju, predviđa se da će najdeblji kraj, po svemu sudeći, izvući humanističke i društvene znanosti. Ili će se, manje ili više, radikalno transformirati ili će nestati. Jer kaže se da postignuća humanističkih, društvenih zna-

nosti i filozofije ne mogu biti na jednak način aplicirana na tržište roba i usluga, kao što je to slučaj s tzv. egzaktnim znanostima (tehničke, prirodne, medicinske, ili naročito danas aktualne, informatičke znanosti).¹⁸¹

Ipak naša su promišljanja optimistična glede budućnosti filozofije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, raduje nas raspon ljudskoga i božanskoga duha, ne plaše nas ljudske mogućnosti i uvjerenja smo da filozofija itekako može pomoći čovječanstvu da se raduje “ethosu istine” i slobodnom životu po njoj. Filozofsko-teološko učilište u Đakovu je, kao što smo spomenuli, do sada prošlo kroz mnoge reforme i uvijek se prilagođavalo njima nastojeći skladno spojiti “nova et vetera”.¹⁸²

ZAKLJUČAK

Kao što smo i započeli ovaj rad promišljanjima o važnosti filozofije prema pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* tako ćemo i završiti. Naime, u ovom dokumentu ističe se da su mnogi ljudi današnjice izgubili životnu ravnotežu. Svojom vjerom prijanjaju uz različita tumačenja svijeta i svemira. Često odbacuju i svaku viziju svrhovitosti. Ipak čovjek današnjice nije izgubio zanimanje za pitanje o tome što je on, kakvu ulogu ima zlo u svijetu i koje je značenje smrti. Svjestan je da sve silne pobjede tehnike gube svoj značaj ako sve završava u vječnom miru groblja.¹⁸³

Možemo reći da je jedna od glavnih svrha filozofije unutar katoličkih teoloških učilišta utiranje putova prema dubljoj spoznaji odnosa čovjeka prema Stvoritelju. Koliko je u tome filozofski studij u sklopu filozofsko-teološkoga učilišta u Đakovu uspijevaao, pokušali smo istražiti u ovom radu. Prvotno smo krenuli od povijesnoga presjeka, u kojem smo analizirali važne događaje koji su išli k strukturiranju onoga akademskog ustroja koji imamo danas, a to je Katolički bogoslovni fakultet. U drugom dijelu rada nastojali smo neposrednije i imanentnije pristupiti onome što je srž ovoga rada, a to je struktura kolegija koji su se predavali i koji se predaju danas u sklopu katedre za filozofiju. Vidjeli smo bogatstvo misli i materijala uz pomoć kojih su se oblikovali umovi mnogobrojnih generacija studenata.

Nakon toga ukazali smo na važan doprinos prof. Slavka Platza hrvatskoj filozofskoj baštini i razvoju filozofskoga studija u Đakovu. Do-

¹⁸¹ Usp. H. HOROMADŽIĆ, *Bolonjski proces, društvene znanosti i socijalna pozicija univerziteta u času neoliberalnog kapitalizma: skica za kritičku refleksiju*, URL: <http://www.odjek.ba/index.php?broj=06&id=27> (2008-05-20).

¹⁸² O tom spajanju "nova et vetera" govori mons. dr. Marin Srakić u kontekstu Đakovačkog sjemeništa, ali smo mišljenja da ta stvarnost vrijedi i za filozofsko-teološko učilište u Đakovu. Usp. M. SRAKIĆ, *175 godina Bogu i narodu*, str. 9.

¹⁸³ Usp. GS, br. 10.

prinos hrvatskoj filozofskoj baštini sastoji se ponajprije u njegovom bavljenju ruskom filozofijom, što ga svrstava u red vrsnih poznavalaca te filozofije. Tu je i njegova knjiga o povijesti filozofije staroga vijeka koja je sasvim sigurno obogatila hrvatsku filozofsku baštinu, jer je to djelo priručnik, što znači da će zasigurno biti “pri ruci” brojnim znanstvenicima koji budu htjeli proširiti svoje poznavanje toga razdoblja povijesti filozofije.

Doprinos prof. Platza filozofskom studiju u Đakovu, također možemo promatrati kroz ta djela, ali posebno kroz karizmu njega kao predavača i njegov požrtvovni rad sa studentima. Na koncu pažnju smo posvetili i perspektivama studija filozofije u sklopu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu, koje smo nastojali definirati najvećim dijelom na temelju enciklike *Fides et ratio* koja predstavlja trajnu inspiraciju za ispravno shvaćanje uloge filozofije u sklopu katoličkih teoloških učilišta, ali i za sve nove reforme u budućnosti.